

ΕΚΤΑΚΤΟΣ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 4ΗΣ ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1989

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΣΟΛΩΝΟΣ ΚΥΔΩΝΙΑΤΟΥ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΜΝΗΜΟΣΥΝΟ
ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΚΑΣΙΜΑΤΗ

ΕΙΣΗΓΗΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ Κ. ΣΟΛΩΝΟΣ ΚΥΔΩΝΙΑΤΟΥ

Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν μὲ ἰδιαιτέραν συγκίνησιν ἀναπολεῖ ἀπόψε ἓνα ἐκλεκτὸν ἐκλιπὸν Μέλος τῆς, τὸν Καθηγητὴν τοῦ Ἀστικοῦ Δικαίου καὶ Κοινωνικῆς Πολιτικῆς ἀλλὰ συγχρόνως καὶ διαπρεπῆ Πολιτικόν, Γρηγόριον Κασιμάτην.

Ὁ μὲ σπανίαν παιδείαν καὶ καλλιέργειαν προικισμένος καὶ πνευματωδέστατος Ἀκαδημαϊκὸς Γρηγόριος Κασιμάτης, μαζὶ μὲ τοὺς ἄλλους δύο ἐξέχοντας πολιτικούς, Παναγιώτην Κανελλόπουλον καὶ Κωνσταντῖνον Τσάτσον, ἀπετέλεσαν τὴν λαμπρὰν πολιτικὴν τριάδα, ἣ ὅποια ἐκόσμησε τὴν Ἀκαδημίαν ἐπὶ δύο δεκαετίαι.

Διὰ τὴν προσφορὰν τοῦ Γρηγορίου Κασιμάτη εἰς τὸν Ὄργανισμὸν τῆς Unesco, ὅπου ἐπὶ ἔτη ὁ ἐκλιπὼν ἐξεπροσώπησε τὴν χώραν μας, σᾶς ἀναγιγνώσκω, πρὶν δώσω στοὺς ἀρμοδίους ὁμιλητὰς τὸν λόγον, εἰδικὴν ἐπιστολὴν διὰ τὴν ἀποφινὴν ἐκδήλωσιν, τὴν ὅποιαν μᾶς ἀπηύθυνε ὁ Γενικὸς Διευθυντὴς τοῦ Ὄργανισμοῦ:

Monsieur le Président,

le 28 mars 1989

Sachant que l'Académie des Sciences d'Athènes honore le 4 avril 1989 l'un de ses membres, qui fut aussi son Président, le Professeur Grégoire Cassimatis, je tiens à vous apporter le témoignage de l'Unesco, à laquelle M. Cassimatis a été si étroitement lié.

L'activité politique, diplomatique et scientifique qu'il a déployée en faveur de

L'Organisation n'est pas oubliée. La période pendant laquelle il a exercé les fonctions de Délégué permanent de son pays auprès de l'Unesco a été placée sous le signe d'une collaboration étroite et cordiale avec le Secrétariat, et ses efforts personnels pour renforcer la coopération entre le gouvernement hellénique et l'Unesco ont constitué une source permanente d'encouragements pour l'Organisation. Aussi est - ce avec une grande émotion que je m'associe à l'hommage qui est rendu aujourd'hui à la mémoire du Professeur Cassimatis,

Avec tous mes vœux pour les activités de l'Académie, je vous prie d'agréer, Monsieur le Président, l'assurance de ma considération très distinguée.

Federico Mayor

Τὴν παρουσίαν τοῦ ἔργου καὶ τῆς δράσεως τοῦ τιμωμένου ἢ Σύγκλητος τῆς Ἀκαδημίας ἀνέθεσεν εἰς τοὺς συναδέλφους Ἀκαδημαϊκοὺς κ. Γεώργιον Μιχαηλίδην - Νουάρου καὶ κ. Κωνσταντῖνον Δεσποτόπουλον, τοὺς ὁποίους μὲ τὴν σειράν των, παρακαλῶ νὰ ἀνέλθουν εἰς τὸ βῆμα.

1. ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΤΙΚΟΥ κ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΜΙΧΑΗΛΙΔΗ - ΝΟΥΑΡΟΥ

Ἀξιότιμε Κύριε Πρόεδρε τῆς Δημοκρατίας,

Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, ὅλα τὰ μέλη της καὶ ἰδιαίτερα τὰ μέλη τῆς Γ' Τάξεως τῶν Ἡθικῶν καὶ Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν, τιμοῦμε ἀπόψε τὴ μνήμη τοῦ διακεκριμένου καὶ πολὺ ἀγαπητοῦ μας συναδέλφου Γρηγορίου Κασιμάτη, τοῦ ἐκλεκτοῦ αὐτοῦ ἐπιστήμονα καὶ ἀνθρώπου ποὺ προσέφερε ἀνεκτίμητες ὑπηρεσίες στὴν ἐπιστήμη, στὴν παιδεία καὶ στὸ Ἔθνος. Ὁ Γρηγόριος Κασιμάτης, παράλληλα μὲ τοὺς ἀείμνηστους συναδέλφους μας Παναγιώτη Κανελλόπουλο καὶ Κωνσταντῖνο Τσάτσο, ἀνήκει στὴ γενεὰ τῶν πανεπιστημιακῶν διδασκάλων καὶ μελῶν τῆς Ἀκαδημίας, οἱ ὅποιοι συνεδύσαν κατὰ τὸν καλύτερο τρόπο τὴν πανεπιστημιακὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν καλλιέργειαν τῆς θεωρητικῆς σκέψης μὲ τὴν ἐνεργὸν συμμετοχὴν στὴν πολιτικὴ ζωὴ τῆς χώρας μας, καὶ ἀφιέρωσαν τίς ἠθικὰς καὶ πνευματικὰς δυνάμεις τους στὴν προαγωγὴν τῶν γενικότερων συμφερόντων τῆς πολιτείας καὶ τοῦ λαοῦ μας.

Ὁ Γρηγόριος Κασιμάτης ὑπῆρξε ἐπίσης μιὰ πολὺπλευρὴ πνευματικὴ προσωπικότητα. Κάτοχος εὐρείας ἐγκυκλοπαιδικῆς, ἱστορικῆς καὶ νομικῆς μορφώσεως, τὴν ὁποία ἀνανέωνε διαρκῶς μὲ τὴν ἀδιάκοπὴ μελέτη τῶν προόδων τῆς ἐπιστήμης καὶ τῶν κοινωνικῶν ἐξελίξεων, ἦταν ταυτοχρόνως προικισμένος μὲ ρεαλιστικὸ πρακτικὸ πνεῦμα, μὲ ζωηρὸ αἶσθημα τοῦ δικαίου, μὲ ὀξύνοια καὶ εὐθυκρισίαν, ποὺ τοῦ ἐπέτρεπαν νὰ προτείνει καὶ πολὺ συχνὰ νὰ ἐπιβάλλει τίς καλύτερας λύσεις γιὰ τὴ σχετικὰ ὀρθότερη ρύθμιση πολλῶν δυσχερῶν προβλημάτων τῆς κοινωνικῆς καὶ τῆς πνευ-

ματικῆς ζωῆς. Ἡ πολύπλευρη αὐτῆ προσωπικότητα καὶ δραστηριότητά του ἴσως ἐνοχλοῦσε μερικοὺς στενόκαρδους νομικούς, γιατί, ὅπως εἶχε γράφει κάποτε ὁ ἴδιος, «εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν μας κοινωνίαν ἐπικρατεῖ μιὰ θεὰ — φεῦ — ἀκλόνητος εἰς τὸ βάθρον της, ἡ Εἰδικότης». Ἀλλὰ ὁ Κασιμάτης ἦταν ἐπίσης ἓνας πολὺ κοινωνικὸς ἄνθρωπος καὶ, ὅπως ἔγραφε πάλιν ὁ ἴδιος, «τὴν κοινωνικότητα τοῦ ἐπιστήμονος δύσκολα ἀνέχεται ὁ συννεφιασμένος ἐπιστημονικὸς μας οὐρανός. Μὲ τὸ θάνατο ὁμοῦς ὁ οὐρανὸς ξαστερώνει, καὶ ἡ ἀναγνώρισις τῆς ἀξίας τοῦ ἀνθρώπου γίνεται εὐκολώτερη».

Δὲν θὰ ἦταν δυνατὸ τὴν ὥρα αὐτῆ νὰ παρουσιάσω μιὰ πλήρη εἰκόνα τῆς πολυδιάστατης δραστηριότητος τοῦ ἀείμνηστου συναδέλφου μας, θὰ περιορισθῶ, λοιπόν, σὲ μιὰ γενικὴ ἐπισκόπηση τοῦ πολὺ πλούσιου καὶ ἀξιόλογου συγγραφικοῦ του ἔργου καὶ θὰ ἐξάρω μόνο μερικὰ κεντρικὰ σημεῖα τοῦ ἔργου αὐτοῦ, πὺν ἄσκησαν σημαντικὴ ἐπίδραση στὴ νομικὴ καὶ κοινωνικὴ ζωὴ τῆς χώρας μας. Προηγουμένως, ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ νὰ ἀναφέρω μὲ συντομία τοὺς κυριότερους σταθμοὺς τῆς ζωῆς του.

Ὁ Γρηγόριος Κασιμάτης γεννήθηκε στὴν Ἀθήνα τὸ 1906 ἀπὸ πατέρα καταγόμενον ἀπὸ τὰ Κύθηρα. Πτυχιούχος τῆς Νομικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν τὸ 1925, μετέβη γιὰ εὐρύτερες σπουδὰς στὴ γαλλικὴ πρωτεύουσα, ὅπου ἀνεκηρύχθη τὸ 1931 διδάκτωρ τῶν Νομικῶν καὶ οἰκονομικῶν ἐπιστημῶν, βάσει τῆς διατριβῆς του μὲ θέμα τὸ θεσμὸ τῶν τόκων στὸ ἰουστινιάνειο καὶ στὸ βυζαντινὸ δίκαιο. Παράλληλα μὲ τὶς νομικὰς του σπουδὰς παρακολούθησε μαθήματα φιλοσοφίας, κοινωνιολογίας καὶ ἱστορίας στὴν Ἀνώτατη Σχολὴ Σπουδῶν τῆς Σορβόννης. Ἔτσι, ἤδη ἀπὸ τὰ χρόνια τῶν πανεπιστημιακῶν του σπουδῶν εἶχε ἐκδηλώσει ζωηρὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν εὐρύτερη καλλιέργεια τριῶν κυρίως ἐπιστημονικῶν κλάδων, δηλαδὴ τῆς ἱστορίας τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου, τῆς νομικῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς κοινωνιολογίας.

Στὴ Νομικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν εὐτύχησε νὰ ἔχει ὡς πανεπιστημιακὸ διδάσκαλο τὸν Κωνσταντῖνο Τριανταφυλλόπουλο, πὺν τοῦ ἐκέντρισε τὴν ἐπιστημονικὴ περιέργεια γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου καὶ γιὰ τὴν ἔρευνα τῶν προβλημάτων τῆς σύγχρονης νομικῆς πραγματικότητος. Ἐξάλλου, ἀπὸ ἰδεολογικὴ ἄποψη, ὁ συνάδελφός μας εἶχε ὑποστει τὴν ἐπίδραση τοῦ Ἀλεξάνδρου Παπαναστασίου, τοῦ ἄδολου αὐτοῦ πρωταγωνιστῆ τῆς πρώτης ἐλληνικῆς δημοκρατίας (1924 - 1935), τοῦ ὁποίου οἱ δημοκρατικὰς ἰδέες καὶ οἱ κοινωνικοὶ ἀγῶνες γιὰ τὴ βελτίωση τοῦ βιοτικῶ ἐπιπέδου τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῶν μισθοσυντηρητῶν, εἶχαν εὐρεία ἀπήχηση στοὺς νέους ἐπιστήμονες τῆς ταραγμένης ἐκείνης ἐποχῆς.

Οἱ λαμπρὰς πανεπιστημιακὰς σπουδὰς τοῦ Κασιμάτη στὴν Ἀθήνα καὶ στὸ Παρίσι καὶ ἡ ἐκλεκτὴ συγγραφικὴ του παραγωγή τοῦ ἄνοιξαν τὸ δρόμο γιὰ μιὰ πολὺ ἐπιτυχημένη πανεπιστημιακὴ σταδιοδρομία, πὺν ἄρχισε τὸ 1932 μὲ τὴν ἐκλογή του πρῶτα ὡς ὑφηγητῆ καὶ πολὺ γρήγορα ὡς καθηγητῆ τοῦ ἀστικοῦ δικαίου στὸ Πανεπιστή-

μιο Θεσσαλονίκης, και συνεχίσθηκε με τή μετάθεσή του στο Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν (1941 - 1946) και παραλλήλως με τή διδασκαλία τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου και τῆς κοινοικῆς πολιτικῆς στήν Πάντειο Ἀνωτάτη Σχολή Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν (1937 - 1944) και στήν Ἀνωτάτη Βιομηχανική Σχολή Πειραιῶς (1959 - 1971).

Ἀλλά, ὅπως εἶπαμε, ὁ Κασιμάτης δέν ἦταν μόνο ἕνας διακεκριμένος πανεπιστημιακός διδάσκαλος και ἐρευνητής, δέν ἦταν ἕνας ξηρός θεωρητικός ἐπιστήμονας τοῦ γραφείου και τῆς βιβλιοθήκης, ἀλλά ἦταν και ἕνας ζωντανός κοινοικῆς ἄνθρωπος, πού δέν μπορούσε νά παρακολουθεῖ με ὀλύμπια ἀταραξία τὰ κακῶς κείμενα τῆς νομικῆς και κοινοικῆς πραγματικότητας, ἀλλά αισθανόταν ζωηρά τήν ἀνάγκη νά μετάσχει ἐνεργῶς στήν πολιτική δράση, γιά νά ἀξιοποιήσει τὰ πορίσματα τῶν ἐπιστημονικῶν του ἐρευνῶν και νά συμβάλει με τίς πολλαπλές ἰκανότητές του στήν ὀρθότερη ρύθμιση τῶν νομικῶν και κοινοικῶν προβλημάτων τῆς χώρας μας.

Με τὸ πνεῦμα αὐτό, ἤδη τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1936, συμμετέσχε ἐπὶ τετράμηνο ὡς ὑφυπουργός Ἐργασίας στήν Κυβέρνηση τοῦ καθηγητῆ τοῦ ἀστικοῦ Δικαίου Κωνστ. Δεμερτζῆ και εἶχε τήν εὐκαιρία νά θέσει σέ ἐφαρμογή πολλές ἀπὸ τίς ἐπιστημονικῆς ἰδέες του.

Ἐπίσης κατὰ τή διάρκεια τῆς ἐχθρικῆς κατοχῆς ἴδρυσσε μαζί με ἄλλους τή «Σοσιαλιστική Ἑλληνική Ἐνωση» και ἄρχισε ἀπὸ τὸ 1942 τήν ἐκδοση τῆς ἀντιστασιακῆς ἐπιθεωρήσεως «Τὸ παρόν», γεγονός πού προκάλεσε τή σύλληψή του ἀπὸ τή γερμανική ἀστυνομία και τή φυλάκισή του ἐπὶ ἑπτὰ μῆνες στὸ στρατόπεδο Χαϊδαρίου μέχρι τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς χώρας μας. Τὴν ὀριστική ὁμως ἀπόφασή του γιά τή συστηματική συμμετοχή του στήν ἐνεργὸ πολιτική ζωή, τὴν ἔλαβε στίς ἀρχές τοῦ 1946, ὅταν παραιτήθηκε ἀπὸ τὴν Πάντειο Σχολή, γιά νά λάβει μέρος στίς βουλευτικῆς ἐκλογές τῆς 31ης Μαρτίου τοῦ ἴδιου ἔτους.

Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη και στὰ ἐπόμενα εἴκοσι ἕνα χρόνια μέχρι, δηλαδή, τὴν κήρυξη τῆς ἀπριλιανῆς δικτατορίας τοῦ 1967, ὁ Κασιμάτης ἐκλέχθηκε ὀκτὼ φορές βουλευτῆς Ἀθηνῶν και διετέλεσε ὑπουργός πολλῶν σημαντικῶν ὑπουργείων, και συγκρομημένα τῶν ὑπουργείων Ἐργασίας, Ἐθνικῆς Οἰκονομίας, Κοινοικῆς Προνοίας, Οἰκονομικῶν, Τύπου, Ἐθνικῆς Παιδείας, Βιομηχανίας κ.λπ. Παράλληλα ἔλαβε ἐνεργὸ μέρος ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς Ἑλλάδος στὸ Συμβούλιο τῆς Εὐρώπης, στὸν Ο.Η.Ε. στὸ ΝΑΤΟ και στήν UNESCO, καθὼς και σέ πολλές ἄλλες διεθνεῖς διασκέψεις και διακοινοβουλευτικῆς συνόδους. Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἑπταετοῦς δικτατορίας (1967 - 1974) ἀνέστειλε ἀναγκαστικά τὴν πολιτική δραστηριότητά του και ἐπανῆλθε με νέο ζῆλο στὰ πνευματικά και διδακτικά του ἔργα. Τὸ 1969 ἐκλέχθηκε ὡς τακτικὸ μέλος τῆς Ἀκαδημίας και τὸ 1972 ἀνέλαβε τὴν προεδρία της, παράλληλα ὁμως συνέχισε τὴ διδασκαλία τοῦ κοινοικῆς δικαίου και τῆς κοινοικῆς πολιτικῆς στήν Ἀνωτάτη

Βιομηχανική Σχολή Πειραιώς (1959 - 1971), από την οποία αποχώρησε το 1971, λόγω συμπληρώσεως του νομίμου ορίου ηλικίας.

Μετά τη σύντομη αυτή αναδρομή στη σταδιοδρομία και στην όλη δραστηριότητά του, ερχόμαστε τώρα στην επισκόπηση του πολύ πλούσιου συγγραφικού έργου του, το οποίο αφορά κυρίως στους προαναφερθέντες τρεις κλάδους ή τομείς, και ειδικότερα, πρώτον στην ιστορία του βυζαντινού δικαίου και στο σύγχρονο αστικό δίκαιο, δεύτερο στο εργατικό δίκαιο και την κοινωνική πολιτική και τρίτο στη γενική κοινωνιολογία. Στις επόμενες γραμμές θα προσπαθήσω να παρουσιάσω μια γενική εικόνα του έργου αυτού, τις βασικές του τάσεις και το καινοτόμο και πρωτοποριακό πνεύμα του συγγραφέα, που συνδυάζεται με μια ρεαλιστική γνώση και με μια ψύχραιμη εκτίμηση της πραγματικότητας.

Α'. Πρώτος από τους προαναφερθέντες τομείς είναι ο τομέας της ιστορίας του βυζαντινού δικαίου και του σύγχρονου αστικού δικαίου. Με το βυζαντινό δίκαιο ο Κασιμάτης ασχολήθηκε αρχικά στη διδακτορική διατριβή του της Νομικής Σχολής Παρισίων, στην οποία, όπως είπαμε, ερευνήσε το Ιουστινιάνειο και το μεταγενέστερο βυζαντινό δίκαιο στο θέμα της ρυθμίσεως του θεσμού των τόκων. Αργότερα, ως πανεπιστημιακός καθηγητής, έλαβε μέρος σε πολλά βυζαντινολογικά συνέδρια, και ιδίως της Σόφιας (1933), της Ρώμης (1936) και της Όχριδας (1961) με ενδιαφέρουσες ανακοινώσεις, που γράφηκαν γαλλικά και πραγματεύονται την έννοια του γάμου κατά την εκλογή των Ίσαύρων, την κοινωνική πολιτική του Αυτοκράτορος Λέοντος του Σοφού και την οργάνωση του Βυζαντίου ως σύγχρονου γραφειοκρατικού κράτους. Οι ανακοινώσεις αυτές προσείλκυσαν την προσοχή των συνέδρων και συζητήθηκαν ζωηρά από επιφανείς ξένους βυζαντινολόγους, όπως ο Vasiliev, ο Collienet και ο Spulber.

Εδρύτερη και συστηματικότερη υπήρξε η συμβολή του Κασιμάτη στην προαγωγή του σύγχρονου αστικού δικαίου. Ως πανεπιστημιακός καθηγητής έδίδαξε τρία μέρη του αστικού δικαίου, το οικογενειακό, το ένοχικό και το εμπράγατο δίκαιο στη Νομική Σχολή Θεσσαλονίκης και Αθηνών, και ως συγγραφέας επλούτισε την επιστήμη του αστικού δικαίου με αξιόλογες μονογραφίες (π.χ. για την ισόβιο πρόοδο, 1934, για τη σύμβαση υπέρ τρίτου και εις βάρος τρίτου, 1936, κ.λπ.). Αφήνοντας κατά μέρος για λόγους συντομίας τις μονογραφίες αυτές, θα μνημονεύσω ιδιαίτερα το έγχειρίδιο Οικογενειακού δικαίου (τεύχος Α', 1939), το οποίο, παρά την παρέλευση 50 χρόνων από τη δημοσίευσή του, διατηρεί πάντα την αξία του και για την πρωτοποριακή μέθοδό του, αλλά και για πολλές από τις ιδέες του συγγραφέα. Από τη μεθοδολογική του άποψη στο βιβλίο αυτό επιχειρείται έρευνα των θεσμών του οικογενειακού δικαίου, όχι μόνο από νομική και ιστορική άποψη, αλλά και από τη

συγκριτική, τὴ νομοθετική καὶ τὴν κοινωνιολογική ἄποψη, καὶ ἔτσι γιὰ πρώτη φορὰ στὴ χώρα μας προσφέρεται στὸν ἀναγνώστη μιὰ πανοραμιακή καὶ πολυμερῆς εἰκόνα γιὰ τὸ παρὸν, τὸ παρελθὸν καὶ τὸ μέλλον τῶν θεσμῶν αὐτῶν. Ἡ μέθοδος αὐτὴ ἔχει σήμερον διαδοθεῖ καὶ ἀκολουθεῖται ἀπὸ πολλοὺς νεότερους συγγραφεῖς τοῦ οἰκογενειακοῦ δικαίου, πρέπει ὅμως νὰ ἀναγνωρισθεῖ ὅτι ὁ πρῶτος πὸν τὴν ἐφάρμοσε ἐπιτυχῶς στὴ χώρα μας ἦταν ὁ Κασσιμάτης.

Πολὺ ἀξιοσημείωτες εἶναι ἐπίσης οἱ προτάσεις του γιὰ τὴ βελτίωση τοῦ τότε ἰσχύοντος ἀστικοῦ δικαίου. Ἀναφέρω ἐνδεικτικὰ ὅτι στὴ συζήτηση γιὰ τὸ θέμα τοῦ πολιτικοῦ γάμου ὁ συνάδελφός μας εἶχε ὑποστηρίξει ἤδη ἀπὸ τὸ 1935 καὶ τὸ 1939 τὴν πρωτοποριακὴ ἄποψη ὅτι ὁ πολιτικὸς γάμος εἶναι ἰσότιμος μὲ τὸ θρησκευτικὸ καὶ ὅτι ἡ ἐκλογή μεταξὺ αὐτῶν πρέπει νὰ ἀφήνεται στὴν ἐλεύθερη θέληση τῶν μελλογόνων. Ὅπως εἶναι γνωστὸ, ἡ λύση αὐτὴ ἔχει γίνει δεκτὴ ἀπὸ τὴν ἰσχύουσα σήμερον νομοθεσία (νόμος 1329/1983).

Β'. Ὁ δεῦτερος τομέας τοῦ συγγραφικοῦ ἔργου τοῦ Κασσιμάτη ἀφορᾷ, ὅπως εἶπαμε, τὸ ἐργατικὸ δίκαιο καὶ τὴν κοινωνικὴ πολιτική. Εἶναι γνωστὸ ὅτι κατὰ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς σταδιοδρομίας του τὸ ἐργατικὸ δίκαιο διδασκόταν ἀνεπαρκῶς στὰ πλαίσια τοῦ ἀστικοῦ δικαίου. Ὁ συνάδελφός μας, ὁξὺς παρατηρητῆς τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητας, ἀντελήφθη ὅτι ἡ κατάσταση αὐτὴ δὲν ἦταν ἱκανοποιητικὴ καὶ ἐπιδόθηκε μὲ τὸ ζῆλο τοῦ πρωτοπόρου στὴν καλλιέργεια τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου, τὴν ὁποία ἄρχισε τὸ 1932 μὲ τὸ βιβλίο του γιὰ τὶς συλλογικὲς συμβάσεις ἐργασίας, καὶ τὴν συνέχισε τὸ 1936 μὲ τὸ βιβλίο του γιὰ τὶς συλλογικὲς διαφορὲς ἐργασίας. Τὸ ἴδιο ἔτος διορίσθηκε, ὅπως εἶπαμε, ὑφυπουργὸς ἐργασίας στὴν κυβέρνηση Δεμερτζή, καὶ ἔτσι μπόρεσε νὰ προωθήσει τὴν ψήφιση τριῶν βασικῶν νόμων, πὸν ρυθμίζουν τὶς συλλογικὲς συμβάσεις ἐργασίας, τὴ διατησίαν ἐπὶ συλλογικῶν διαφορῶν καὶ τὸ κατώτατο ὄριο ἡμερομισθίου. Καὶ οἱ τρεῖς αὐτοὶ νόμοι ὀφείλονται στὴν ἔμπνευση καὶ στὴ γραφίδα τοῦ Κασσιμάτη, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸ τετράμηνο μόνις διάστημα τῆς ὑπουργίας του ἐμερίμησε γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τους στὴν πράξη, παρόλον ὅτι ἡ τότε ἡγεσία τῆς ἐργατικῆς τάξεως τοὺς ἔβλεπε ἀρχικὰ μὲ δυσπιστία, γιὰ τὴν ἀπασχολημένη μὲ τὶς ἐσωτερικὲς συγκρούσεις μεταξὺ τῶν μελῶν της.

Ἡ εὐεργετικὴ αὐτὴ συμβολὴ του στὴ βελτίωση τῆς ἐργατικῆς νομοθεσίας διακόπηκε μὲ τὴν κήρυξη τῆς δικτατορίας τῆς 4ης Αὐγούστου 1936 ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Μεταξᾶ, συνεπεία τῆς ὁποίας ὁ συνάδελφός μας ὑπέβαλε τὴν παραίτησή του. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη μέχρι τέλους τῆς ζωῆς του συνέχισε τὴ θεωρητικὴ ἀπασχόλησή του μὲ τὸ ἐργατικὸ δίκαιο καὶ τὴν κοινωνικὴ πολιτική, ἀπασχόληση πὸν διέκοψε ἐπανειλημμένα ἐπὶ μακρὰ διαστήματα ἀρχικὰ λόγῳ τῶν πολεμικῶν γεγονότων, καὶ ἀργότερα λόγῳ τῆς ἐνεργοῦ συμμετοχῆς του στὴν πολιτικὴ ζωὴ. Πάντως κατὰ τὴ

διάρκεια τῆς ἐχθρικήῃ κατοχῆς ὁ Κασιμάτης, παρὰ τὶς τότε δυσχερεῖς περιστάσεις, μπόρεσε νὰ ἐκδώσει ἕνα ὑψηλῆς στάθμης ἐπιστημονικὸ περιοδικὸ μὲ τίτλο «Ἑργατικὸν Δίκαιον. Ἐπιθεώρησις Κοινωνικῆς πολιτικῆς καὶ Νομοθεσίας», στὸ ὁποῖο συνεργάσθησαν πολλοὶ ἐκλεκτοὶ νομικοὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Τὸ περιοδικὸ αὐτὸ κυκλοφόρησε σὲ δύο ὀγκώδεις τόμους τὸ 1942 καὶ τὸ 1943, ἀλλὰ σταμάτησε τὴν ἐκδόσιν του λόγῳ τῆς συλλήψεως τοῦ Κασιμάτη ἀπὸ τὶς γερμανικὲς ἀρχεῖς κατοχῆς.

Στὸ πρῶτο τεύχος τοῦ περιοδικοῦ αὐτοῦ δημοσίευσσε δύο βασικὲς μελέτες του μὲ τὸν τίτλο «Θεμελιώδεις ἔννοιαι τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου» καὶ «Ἡ κοινωνικὴ νομοθεσία καὶ πολιτικὴ ὡς ἐπιστήμη». Στὴν πρώτη ἀπὸ τὶς μελέτες αὐτὲς ἐρευνᾷ τὴν ἔννοιαν, τὸ μέλλον καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου, τονίζοντας ὅτι τὸ *standard*, δηλαδή ἡ κατευθυντήρια ἀρχὴ τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου, εἶναι ἡ κοινωνικοπολιτικὴ ἀρχὴ τῆς ἰσορροπήσεως τῶν ἀνωμαλιῶν τῆς κοινωνικῆς ἀνισότητος (σ. 21). «Ἡ κατευθυντήριος αὐτὴ ἀρχὴ, λέγει ὁ ἴδιος, ἐπιτρέπει νὰ τεθῆ εἰς τὴν πραγματικὴν του θέσιν τὸ ζήτημα τῆς εὐμενείας τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου πρὸς τὴν ἐργατικὴν τάξιν. Ἡ εὐμενεία αὐτὴ δὲν γίνεται χάριν τῆς ἐργατικῆς τάξεως, ἀλλὰ χάριν τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου, δικαιουμένου νὰ ἀξιῶσθαι εὐλόγως... τὴν θέσπισιν κανόνων ὁμαλοτέρας κοινωνικῆς ζωῆς». Μὲ βάση τὶς σκέψεις αὐτὲς ὁ Κασιμάτης ἐπικρίνει τὴν τάσιν τοῦ φιλεργατισμοῦ ἀπὸ τὴν ὁποία εἶναι ἐπηρεασμένα τὰ δικαστήριά μας, γιατί ἡ τάσις αὐτὴ ὀδηγεῖ, ὅπως λέγει, «εἰς τὴν ἄρησιν τοῦ δικαίου, τὸ ὁποῖον ἔρχεται διὰ νὰ ἰσορροπήσῃ τὴν ἀνισότητά καὶ ὄχι διὰ νὰ ἀνατρέψῃ ἀπλῶς τὰ σκέλη τῆς» (εἰς βάρους τῶν ἐργοδοτῶν). Ὁ φιλεργατισμὸς, λοιπόν, πρέπει νὰ ἀναπτύσσεται, μόνον ὅταν σὲ κάθε περίπτωσιν «ἐξυπηρετῇ τὴν θεμελιώδη κατεύθυνσιν τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου πρὸς ἐξισορρόπησιν τῶν ἀνισότητων», διότι «ἄλλως καταπᾶ κοινωνικῶς ἄδικος καὶ ἐπιστημονικῶς ἀνεδαφικός». (σ. 22).

Τὶς ἴδιες βασικὰ ἀντιλήψεις ἐκθέτει ὁ Κασιμάτης στὴ μελέτη του «Ἡ κοινωνικὴ νομοθεσία καὶ πολιτικὴ ὡς ἐπιστήμη» (δ.π. Ἑργατ. Δίκαιον (1942) τόμ. I, τεύχ. Γ-Δ σ. 241) καὶ στὰ πολυγραφημένα «Μαθήματα κοινωνικοῦ δικαίου καὶ κοινωνικῆς πολιτικῆς» (1967), πὸν ἔδωσε στὴν Ἀνωτάτη Βιομηχανικὴ Σχολὴ Πειραιῶς. Στὰ μαθήματά του αὐτὰ ἐρευνᾷ ἀπὸ φιλοσοφικὴ καὶ κοινωνιολογικὴ ἄποψιν πολλὰ φλέγοντα προβλήματα τοῦ κλάδου αὐτοῦ πὸν ἀφοροῦν τὴν ἔννοιαν καὶ τὴ φύσιν τοῦ κοινωνικοῦ δικαίου, τὴ σχέση τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς μὲ τὴν οἰκονομία, τὸ βασικὸ κοινωνικὸ πρόβλημα, τὶς κοινωνικὲς τάξεις, τοὺς θεσμοὺς καὶ τὶς διαιρέσεις τοῦ κοινωνικοῦ δικαίου. Ὁ συγγραφέας ἀντιλαμβάνεται εὐρύτατα τὸ περιεχόμενον τοῦ κοινωνικοῦ δικαίου, στὸ ὁποῖο κατατάσσει ὄχι μόνον τὸ ἐργατικὸ δίκαιο, ἀλλὰ καὶ τὸ δίκαιο τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως καὶ τῆς κοινωνικῆς προνοίας. Κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν θεμάτων αὐτῶν συζητοῦνται οἱ γινῶμες τοῦ Μάρξ, τοῦ Toqueville, τοῦ Max

Weber, τοῦ Keynes, τοῦ Gallbraith καὶ ἄλλων ἐπιφανῶν συγγραφέων καὶ τονίζεται ὅτι στὶς σύγχρονες ἐξελιγμένες κοινωνίες τὸ Κράτος ἐπιχειρεῖ μιὰ ἀναπότρεπτη ἐπέμβαση γιὰ νὰ μεταβάλλει καὶ νὰ κατευθύνει τὶς κοινωνικὲς ἐξελίξεις πρὸς ὀρισμένους σκοπούς. Ἀποτελεῖ πλάνη, λέγει ὁ Κασιμάτης, νὰ πιστεύεται ὅτι σκοπὸς τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς εἶναι ἡ προστασία μιᾶς τάξεως (σ. 99). Γιὰ τὴ διατήρηση τῆς κοινωνικῆς ἰσορροπίας εἶναι ἀπαραίτητη ἡ διαρκὴς ἀναπροσαρμογὴ τῶν νομικῶν σχέσεων πὸν διέπουν τοὺς ἀνθρώπους. Τὸ κατώτατο ὄριο ἡμερομισθίου, συνεχίζει, πὸν εἶχε θεσπισθεῖ τὸ 1936, μὲ νόμο πὸν εἶχε εἰσηγηθεῖ ὁ ἴδιος, εἶναι ἓνα ὄριο πὸν ἐπιβάλλεται ἀπὸ τὸν ἀνθρωπισμὸ καὶ ἐναντίον τοῦ ὁποῖου «οὐδείς οικονομικὸς νόμος ἐπιτρέπεται νὰ λειτουργήσει». Σήμερα ὅμως λόγῳ τῆς βελτιώσεως τῶν οικονομικῶν συνθηκῶν τὸ κατώτατο ὄριο ἡμερομισθίου πρέπει νὰ ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ τὸ κατώτατο ὄριο τῆς εὐμάρειας. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ φύση τοῦ ἀνθρώπου τὸν ὀδηγεῖ στὴν ὑπερβολὴ νὰ ζητεῖ τὰ πάντα γιὰ τὸν ἑαυτό του, καὶ νὰ ἀδιαφορεῖ γιὰ τὸ σύνολο, ἡ κοινωνικὴ πολιτικὴ πρέπει νὰ βροῖσκει τρόπους γιὰ νὰ χαλιναγωγῆσει τὴν ὑπέρομετρη αὐτὴ τάση τῆς ἐπιδιώξεως τῆς εὐμάρειας, χρησιμοποιώντας μέσα πολιτικά, οικονομικά καὶ ψυχολογικά.

Ἀξία πολλῆς προσοχῆς εἶναι καὶ ἡ γνώμη τοῦ συγγραφέα ὅτι ἡ κοινωνικὴ πολιτικὴ καὶ τὸ κοινωνικὸ δίκαιο εἶναι δύο μορφὲς τῆς ἴδιας ἐπιστήμης καὶ ὅτι προηγεῖται ἡ πρώτη (βάσει τῆς ὁποίας ἀποφασίζεται ποιὰ λύση θὰ δοθεῖ στὸ Α ἢ στὸ Β ζήτημα) καὶ ἔπεται ἡ ρύθμιση τοῦ ζητήματος μὲ τοὺς κανόνες τοῦ δικαίου. Ἡ γνώμη αὐτὴ εἶναι, νομίζω, βασικὰ ὀρθὴ μὲ τὴ διευκρίνιση ὅμως, ὅτι γιὰ τὴν ὀρθὴ ρύθμιση πολλῶν θεμάτων δὲν ἀρκοῦν οἱ γνώσεις πὸν προσφέρουν ἡ κοινωνικὴ πολιτικὴ καὶ ἡ νομικὴ ἐπιστήμη, ἀλλὰ ὁ σύγχρονος νομοθέτης εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ προσφέρει στὶς γνώσεις καὶ στὴν ἐμπειρία καὶ ἄλλων εἰδικῶν ἐπιστημόνων καὶ τεχνοκρατῶν, στοὺς κλάδους τῶν ὁποῖων ἐμπίπτει ἢ ἔχει ἐπίπτωση τὸ ἐκάστοτε ρυθμιζόμενο θέμα.

Γ'. Μένει τώρα νὰ πῶ λίγες λέξεις γιὰ τὸν τρίτο τομέα τοῦ συγγραφικοῦ ἔργου τοῦ ἀγαπητοῦ συναδέλφου καὶ φίλου, τὸν τομέα τῆς κοινωνιολογίας.

Οἱ μελέτες του γιὰ τὶς κοινωνιολογικὲς πλευρὲς τῶν θεσμῶν τοῦ οἰκογενειακοῦ δικαίου, τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου καὶ τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς τοῦ προσέφεραν τὶς βάσεις γιὰ νὰ προχωρήσει σὲ μιὰ συστηματικότερη ἀνάπτυξη τῶν προβλημάτων τῆς γενικῆς κοινωνιολογίας, πὸν πραγματοποιοῖ μὲ τὸ βιβλίον του «Εἰσαγωγή εἰς τὴν Κοινωνιολογίαν» (1966 σελ. 255). Τὸ βιβλίον αὐτὸ δὲν εἶναι ἓνα συνηθισμένο διδακτικὸ ἐγχειρίδιο, πὸν ἀποβλέπει νὰ μνήσει τὸν ἀναγνώστη στὴ θεωρίαν τῆς σύγχρονης κοινωνιολογίας, ἀλλὰ εἶναι ἓνα ἀπὸ πολλὰς πλευρὲς πρωτότυπο ἔργο, ἓνα καταστάλαγμα τῶν προσωπικῶν διανοημάτων τοῦ συγγραφέα, πὸν γεννήθηκαν καὶ ἀπὸ τὰ

βιώματα μιᾶς ἔντονης πνευματικῆς καὶ πολιτικῆς δραστηριότητος, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ὀξεῖες παρατηρήσεις τῆς διεθνοῦς καὶ τῆς ἐθνικῆς κοινωνικῆς ζωῆς καὶ ἀπὸ μιὰ βα-
θιά γνώση τῆς ψυχολογίας καὶ τῆς νοοτροπίας τοῦ ἀνθρώπου.

Βέβαια ὁ συγγραφέας στὰ δώδεκα κεφάλαια τοῦ βιβλίου αὐτοῦ πραγματεύεται
πολλὰ βασικά θέματα τῆς κοινωνιολογικῆς ἐπιστήμης, π.χ. τὴν ἔννοια τῶν κοινω-
νικῶν φαινομένων, τὴν ἔννοια καὶ τὴ μορφή τῶν κοινωνικῶν τάξεων καὶ ομάδων, τὴ
σημασία τῆς κοινωνικῆς συνειδήσεως καὶ τῆς κοινῆς γνώμης, τὰ φαινόμενα τοῦ πο-
λιτισμοῦ, τῆς καλλιέργειας καὶ τῆς παιδείας, τὴν κοινωνία τοῦ τέλους τοῦ 20οῦ αἰ-
ῶνα κ.λπ., καὶ συζητεῖ τὶς σχετικῆς ἀπόψεις ἐπιφανῶν κοινωνιολόγων. Κατὰ τὴν ἀνά-
πτυξη ὅμως τῶν θεμάτων αὐτῶν βρῖσκει τὴν εὐκαιρία νὰ ἐκθέσει μὲ σαφήνεια, μὲ
τὸ ζωντανὸ προσωπικὸ του ὕφος καὶ μὲ λακωνικότητα πολλὰς ἀξιοπρόσεκτες προ-
σωπικῆς θέσεις του ποὺ βοηθοῦν στὴν πληρέστερη κατανόηση τῶν κοινωνικῶν φαι-
νομένων καὶ προσφέρουν τὶς βασικὰς ἀρχὰς γιὰ τὴν περαιτέρω διερευνήσιν τους. Ἀπὸ
τὸν πλοῦτο τῶν γνώμων τοῦ συγγραφέα σὲ ἐπίκαιρα θέματα θὰ ἀναφέρω ἐνδεικτικὰ
τὶς σκέψεις του γιὰ τὸ πρόβλημα τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν μαζῶν καὶ γιὰ τοὺς τρόπους
μὲ τοὺς ὁποίους ρυθμίζεται αὐτὸ στὶς διάφορες χῶρες. Ὅπως ἐκθέτει συνοπτικὰ ὁ
ὁ συγγραφέας, τέτοιοι τρόποι εἶναι π ρ ὦ τ α τὸ ἀνέβασμα τοῦ συνόλου τοῦ πληθυ-
σμοῦ στὴν προσπάθεια τῆς παιδείας τῶν ἐπιλέκτων ἐν ὀνόματι τῆς ποιότητος. Ὁ
δ ε ὑ τ ε ρ ο ς τρόπος εἶναι τὸ κατέβασμα τῆς ὅλης μορφωτικῆς προσπάθειας στὸ
ἐπίπεδο τῆς μάζας ἐν ὀνόματι τῆς ἰσότητος. Τότε ὅμως ἀποκόπτεται ὁ δεσμὸς μὲ τὸ
παρελθὸν καὶ οἱ συνέπειες εἶναι ὀλέθριες. Τ ρ ἰ τ ο ς τρόπος εἶναι ὁ διχασμὸς τῆς ἐκ-
παιδεύσεως σὲ δύο τομεῖς, μιὰ γιὰ τὶς μάζες καὶ μιὰ γιὰ τοὺς ἐπιλέκτους. Ὁ διχα-
σμὸς αὐτὸς ἰσχύει στὴ Γαλλία, τὴν Ἀγγλία, τὶς Ἠνωμένους Πολιτεῖες Ἀμερικῆς,
στὴ Σοβιετικὴ Ἐνωση καὶ σ' ἄλλες χῶρες. Κατὰ τὸ συγγραφέα τὸ πρόβλημα αὐτὸ
τῆς παιδείας εἶναι πολὺ μεγάλο καὶ δὲν μπορεῖ νὰ λυθῆι σ' ὅλες τὶς χῶρες κατὰ τρόπο
ὁμοίομορφο. Π.χ. στὴ χώρα μας δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἀποσπασθοῦμε ἀπὸ τὴν ἀρχαία
ἐλληνικὴ παράδοση καὶ πρέπει νὰ ἐκριζώσουμε τὴν ἄθλια πίστη, ποὺ ἐπικρατεῖ σ'
ὅλα τὰ κοινωνικὰ στρώματα, ὅτι ἡ ἐπιλογή πρέπει νὰ ἔχει ὡς κριτήριον τὴ φιλία ἢ τὸ
κομματικὸ ἀντάλλαγμα καὶ ὄχι τὴν ἀξία (σελ. 178 - 179).

Σ' ἓνα ἄλλο θέμα ὁ Κασιμάτης ἐξετάζει τὴ σχέση τῆς νομιμότητος μὲ τὴν ἀπο-
δοτικότητα καὶ ἐπισημαίνει ὅτι πολλοὶ σύγχρονοι λαοὶ προτιμοῦν τὴν ἀποδοτικότη-
τα ἀπὸ τὴ νομιμότητα, θυσιάζοντας μέρος τῆς ἐλευθερίας τους γιὰ νὰ ἐπιτύχουν τὴν
καλοπέρασίν τους (σ. 209). Τέλος πολὺ ἐπίκαιρες εἶναι οἱ ἀπόψεις του γιὰ τὶς σκιές,
γιὰ τὰ μελανὰ δηλαδὴ σημεῖα τῆς παγκόσμιας ἐξελίξεως τῆς ζωῆς. Οἱ σκιῆς αὐτές,
δημιουργοῦνται, ὅπως γράφει ἐπιγραμματικὰ, ἀφ' ἑνός, λόγῳ τῆς ἀπάθειας τῶν μα-
ζῶν γιὰ τὶς πολιτικῆς καὶ οἰκονομικῆς ἐξελίξεις, ἀπάθειας ποὺ εἶναι συνέπεια τοῦ

εὐδαιμονισμοῦ, καί, ἀφ' ἑτέρου, λόγω τῆς χαλαρώσεως τῆς ἀτομικῆς ἠθικῆς, πὸν παρατηρεῖται παντοῦ στὸ σύγχρονο κόσμο, τόσο στὶς Δυτικὲς χῶρες, ὅσο καὶ στὶς Ἀνατολικὲς (σ. 228).

Μὲ ὅσα ἀνέφερα ἔως τώρα προσπάθησα νὰ δώσω μιὰ ἀμυδρὴ εἰκόνα τοῦ πλουσιότατου καὶ πολὺπλευρου ἔργου τοῦ συναδέλφου μας, πὸν ἐπεκτείνεται καὶ σὲ πολλοὺς τομεῖς τῆς πνευματικῆς καὶ τῆς πολιτικῆς ζωῆς.

Ἰδιαιτέρως ἀξίζει νὰ μνημονευθοῦν οἱ λόγοι καὶ οἱ ὁμιλίες πὸν ἀφιέρωσε στὶς ἐπετείους τῆς μνήμης μεγάλων ἐυρωπαίων στοχαστῶν, καθὼς καὶ στὰ προβλήματα τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος τοῦ πολιτισμοῦ μας, ὁμιλίες πὸν ἀποδεικνύουν καὶ πάλι τὴν πολυμαθειὰ του καὶ τὴν εὐρύτητα τῶν ἐνδιαφερόντων του. Γιὰ τίς κυριότερες ἀπὸ τίς ὁμιλίες αὐτές, πὸν ἔχουν γενικότερη σημασία, θὰ μᾶς μιλήσει σὲ λίγα λεπτὰ ὁ συνάδελφος κ. Κ. Δεσποτόπουλος. Ἐγὼ θὰ περιορισθῶ νὰ τονίσω, ἐπαναλαμβάνοντας ἓνα γνωστὸ στίχο τοῦ Σολωμοῦ, ὅτι ὁ Κασιμάτης εἶχε «πάντα ἀνοιχτά, πάντα ἄγρυπνα τὰ μάτια τῆς ψυχῆς του» γιὰ ὅλες τίς ἐξελίξεις, γιὰ ὅλα τὰ συμβάντα τῆς ἐθνικῆς καὶ τῆς διεθνoῦς ζωῆς. Στὶς χιλιάδες σελίδες τῶν μελετῶν, τῶν δοκιμῶν καὶ τῶν λοιπῶν δημοσιευμάτων του βρίσκονται πολλὲς πρωτότυπες καὶ βαθυστόχαστες σκέψεις ἢ παρατηρήσεις γιὰ ἀπειράριθμα θέματα τῆς ἐπικαιρότητας, πὸν ἀφοροῦν τὴν πολιτικὴν ζωὴν, τὴν οἰκονομία, τὴ διεθνή συνεργασία, τὴν κίνηση γιὰ τὴν ἔνωση τῆς Εὐρώπης, τὰ γράμματα, τὸν πνευματικὸ πολιτισμὸ κ.λπ. Μὲ τὴν ἀκατάβλητη ἐργατικότητά του, μὲ τὴν ταχύτητα τῆς ἀντιλήψεώς του ἦταν πάντα ἐνήμερος τῶν νεότερων πνευματικῶν ρευμάτων, τὰ ὁποῖα ἀντιμετώπιζε μὲ ἀνεξαρτησία γνώμης, μὲ ψυχραιμία καὶ μὲ ρεαλισμὸ, ἀποφεύγοντας τίς ἀκρότητες καὶ τοὺς φανατισμούς. Ὡς πανεπιστημιακὸς διδάσκαλος γοήτευσεν τοὺς μαθητὲς του μὲ τὸν πλοῦτο τῶν γνώσεων του καὶ τὸ διεισδυτικὸ πνεῦμα του καὶ κατακτοῦσε τίς ψυχὰς τους μὲ τὴν προσήνεια καὶ τὸ ζωηρὸ του ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν πρόοδό τους. Ὡς συγγραφέας διατύπωνε τίς σκέψεις του μὲ λαξευτὲς φράσεις, τίς ὁποῖες συνήθιζε νὰ διανθίζει μὲ στίχους τοῦ Παλαμᾶ, τοῦ Γκαῖτε, τοῦ Τέννισον καὶ ἄλλων ποιητῶν.

Ἡ συμβολὴ του στὶς κοινωνικὲς ἐπιστῆμες ἀναγνωρίσθηκε καὶ διεθνῶς μὲ τὴν ἀνακήρυξή του ὡς ἐπιτίμου διδάκτορος τοῦ δικαίου ἀπὸ τὰ Πανεπιστήμια τοῦ Αἰχ Μασσαλίας (τὸ 1961) καὶ τοῦ Βαρί τῆς Ἰταλίας (τὸ 1964) καὶ μὲ πολλὰ ἄλλα τιμητικὰ διακρίσεις. Στὴν οἰκογενειακὴν ζωὴν εἶχε τὴν καλὴν τύχην νὰ συνδεθεῖ μὲ τὴν ἐξαιρετὴ σύντροφον τοῦ βίου του, τὴν ἀξιοτίμη Κυρία Ἐφη Κασιμάτη, πτυχιούχον τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης καὶ μαθήτριά του, ἣ ὁποῖα τοῦ συμπαραστάθηκε μὲ ἀξιοθαύμαστη ἀφοσίωση σ' ὅλες τίς πτυχὰς τῆς δραστηριοτητάς του καὶ συμμερίσθηκε μὲ στοργὴν τίς χαρὰς, ἀλλὰ καὶ τίς ταλαιπωρίες τῆς πολυκύμαντης ζωῆς του.

Τὰ τελευταῖα χρόνια τοῦ βίου του τὰ ἀφιέρωσε στὴν προαγωγή τῶν σκοπῶν τῆς Ἀκαδημίας, καὶ ἰδιαίτερα τοῦ Κέντρου Ἑρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Κοινωνίας, πὸν ἰδρύθηκε μὲ πρωτοβουλία του καὶ σὸ ὁποῖο δώρισε τὴν πολύτιμη βιβλιοθήκη του. Δίγους μῆνες πρὸ τοῦ θανάτου του πρόφθασε νὰ χαρεῖ τὴν ἔκδοση τοῦ πρώτου τόμου τῆς Ἐπετηρίδας τοῦ Κέντρου αὐτοῦ καὶ νὰ ὀργανώσει, παρὰ τὴν κλονισμένη ὑγεία του, ἓνα πολὺ ἐνδιαφέρον ἐπιστημονικὸ συνέδριο μὲ θέμα «Τὸ χάσμα τῶν γενεῶν». Τὸ Νοέμβριο τοῦ 1987 ἔφυγε γιὰ τὸ αἰώνιο ταξίδι του μετὰ ἀπὸ μιὰ ζωὴ ἀφιερωμένη ὀλοκληρωτικὰ στὴν προσφορά του γιὰ τὴν ἐπιστήμη, τὴν παιδεία καὶ τὸ γενικὸ καλὸ, προσφορά πὸν θὰ μείνει βαθιὰ χαραγμένη στὴ μνήμη τῶν συναδέλφων του τῆς Ἀκαδημίας, τῶν πολυάριθμων μαθητῶν, συνεργατῶν καὶ φίλων του καὶ ὅλων ὅσοι εὐεργετήθηκαν ἀπὸ τὰ ἐπιτεύγματα τοῦ πνεύματός του καὶ τὰ εὐγενικὰ αἰσθήματα τῆς ψυχῆς του.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΚΑΣΙΜΑΤΗΣ

2. ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΓΓΚΟΥ Κ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΥ

Πρὶν τρία μόλις χρόνια συνυπῆρχαν στὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, ὅπως ἐπανειλημμένα καὶ στὶς Κυβερνήσεις τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ 1945 ἕως 1967, τρεῖς ἔξοχοι ἄνδρες: Παναγιώτης Κανελλόπουλος, Κωνσταντῖνος Τσάτσος, Γρηγόριος Κασιμάτης. Μὲ τὴ σειρὰ αὐτὴ εἶχαν εἰσέλθει στὴν Ἀκαδημία. Μὲ τὴν ἴδια σειρὰ ἔπασαν νὰ ὑπάρχουν στὴν Ἀκαδημία καὶ στὴ ζωὴ. Οἱ δύο πρῶτοι ἔχουν ἤδη τιμηθεῖ ἐπάξια στὴν γεραρῆ αὐτὴ αἴθουσα: 26 Μαρτίου 1987 ὁ πρῶτος, 17 Μαΐου 1988 ὁ δεύτερος. Σήμερα τιμᾶται ὁ τρίτος.

Θὰ μείνει στὴν Ἱστορία ὁ Γρηγόριος Κασιμάτης ὡς διάκονος τῆς ἐπιστήμης καὶ ὡς λειτουργὸς τῆς πολιτικῆς. Ὑπῆρξε ὅμως καὶ ἄνθρωπος μὲ χαρίσματα ἐξαιρετα. Εἶχε διορατικότητα καὶ ὀρθοφροσύνη, εὐμάθεια καὶ φιλομάθεια, ἐπιστημοσύνη καὶ δραστηριότητα, νηφαλιότητα καὶ τόλμη, βαθύβλυστο ἄνθρωπισμὸ καὶ ἀπέραντη καλοσύνη. Ἐκφάνση τῶν χαρισμάτων αὐτῶν ὑπῆρξε ἡ μεστή ἀπὸ ἔργα καὶ δράση ζωὴ του. Συνάρτηση τῶν χαρισμάτων αὐτῶν ὑπῆρξε ἡ ἐπιτυχία του καὶ στὴν ἐπιστήμη καὶ στὴν πολιτική.

Ὁ Γρηγόριος Κασιμάτης γεννήθηκε στὴν Ἀθήνα στὶς 16 Μαρτίου 1906 καὶ ἔφυγε ἀπὸ τὴ ζωὴ στὶς 20 Νοεμβρίου 1987.

Σπούδασε νομικὰ στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, καὶ τὸ 1925 ἔλαβε τὸ πτυχίον του. Ἦδη τὸ 1927 διορίσθηκε δικηγόρος στὸ Πρωτοδικεῖο Ἀθηνῶν. Δὲν ἀρκέσθηκε ὅμως στὶς ἀθηναϊκὲς πανεπιστημιακὲς σπουδὲς του, καὶ ἀκολούθησε μεταπτυχιακὲς σπουδὲς στὸ Παρίσι, ὅπου ἐκτὸς ἀπὸ ἄλλες ἐπιστημονικὲς ἐπιδόσεις μὲ ἀντίστοιχα διπλώματα, ὅπως δίπλωμα τοῦ Ἰνστιτούτου Ἐγκληματολογίας τὸ 1930, καὶ δίπλωμα Ἀνωτέρων Σπουδῶν κοινωνιολογίας τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, τὸ 1931, εἶχε καὶ τὴν ἀνώτατη ἐπιτυχία σπουδῶν, νὰ ἀναγορευθεῖ τὸ 1931 Διδάκτωρ Νομικῶν, Πολιτικῶν καὶ Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ ἐκεῖ Πανεπιστημίου. Ἀργότερα, ἐξ ἄλλου, ἀναγορεύθηκε Διδάκτωρ Ἐπίτιμος τοῦ γαλλικοῦ Πανεπιστημίου Ἀίξ - Μασσαλίας καὶ τοῦ Ἰταλικοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Μπάρι.

Πολὸν ἔνωρὸς ἄρχισε νὰ διδάσκει ὡς πανεπιστημιακὸς διδάσκαλος. Στὴ Νομικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης δίδαξε ἀπὸ τὸ 1932 ὡς ἐντεταλμένος Ὑφηγητῆς, ἀπὸ τὸ 1936 ὡς ἔκτακτος Καθηγητῆς, ἀπὸ 1940 ἕως 1941 ὡς Τακτικὸς Καθηγητῆς τοῦ Ἀστικοῦ Δικαίου. Παράλληλα, ὑπῆρξε ἀπὸ 1937 ἕως 1946 Καθηγητῆς τοῦ Ἀστικοῦ Δικαίου καὶ εἰς τὴν Πάντειον Ἀνωτάτην Σχολὴν Πολιτι-

κῶν Ἐπιστημῶν. Ἀπὸ 1941 ἕως 1946 ὑπῆρξε Τακτικός Καθηγητὴς τοῦ Ἀστικοῦ Δικαίου, τοῦ Ἐργατικοῦ Δικαίου καὶ τῆς Κοινωνικῆς Πολιτικῆς στὴ Νομικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Τὸ 1946 ἐδέησε νὰ παραιτηθεῖ ἀπὸ τὴν Καθηγεσία, γιὰ νὰ ὑποβάλει ὑποψηφιότητα Βουλευτοῦ. Ἐκτοτε μένει ἐπὶ δέκα τρία χρόνια ἔξω ἀπὸ τὴν Ἀνώτατη Παιδεία. Τὸ 1959 ὁμως ἀναλαμβάνει καθήκοντα Καθηγητοῦ Ἐργατικοῦ Δικαίου καὶ Κοινωνικῆς Πολιτικῆς στὴν Ἀνωτάτη Βιομηχανικὴ Σχολὴ Πειραιῶς, καὶ ἀπὸ τὸ 1965 καθήκοντα Καθηγητοῦ Κοινωνικοῦ Δικαίου καὶ Κοινωνικῆς Πολιτικῆς στὴν Πάντειο Ἀνωτάτη Σχολὴ Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν πάλι. Τὰ ἐν τῷ μεταξὺ βουλευτικά του καὶ ὑπουργικά του ἀξιώματα δὲν ἴσχυσαν νὰ παραμερίσουν ὀριστικά τὴν συναίσθησή του καθηγητικῆς ἀποστολῆς στὴν Ἀνώτατη Παιδεία, ὅπως καὶ δὲν εἶχαν ἐκτοπίσει τὴν ἐνεργὸν σχέση του μὲ τὴν ἐπιστήμη οἱ εὐθύνες καὶ οἱ φροντίδες του ὡς πολιτικοῦ.

Ἀξιολογώτατο ὑπῆρξε, πλουσιώτατο καὶ πρωτοποριακὸ στὴ χώρα μας, καὶ διδακτικὰ πολὺ πρόσφορο, τὸ ἀντίστοιχο πρὸς τὶς καθηγητικὲς αὐτὲς ἀρμοδιότητες συγγραφικὸ ἔργο τοῦ Γρηγορίου Κασιμάτη μὲ ἀντικείμενο κλάδους τοῦ Ἀστικοῦ Δικαίου, τὸ Ἐργατικὸ Δίκαιο καὶ τὴν Κοινωνικὴ Πολιτικὴ. Ἀλλὰ τὸ συγγραφικὸ αὐτὸ ἔργο παρουσίασε ἤδη ὁ Ἀκαδημαϊκὸς κ. Γεώργιος Μιχαηλίδης - Νουάρος μὲ τρόπο ἄριστο, καθὼς ἐπίσης παρουσίασε καὶ τὸ συγγραφικὸ ἔργο τοῦ ἀειμνήστου Ἀκαδημαϊκοῦ στὸ πεδίο τῆς Κοινωνιολογίας, ἐνῶ ἐπεσήμανε ἀκόμη καὶ τὴ συμβολὴν τοῦ ἰδιαίτερα στὸ χῶρο τῆς Ἱστορίας τοῦ Δικαίου, καὶ εἰδικότερα τοῦ Βυζαντινοῦ Δικαίου, σύνδρομη τῆς συμμετοχῆς του ἐνεργὰ στὰ Συνέδρια Βυζαντινῶν Σπουδῶν, τὸ 1933 ἤδη στὴ Σόφια, τὸ 1936 στὴ Ρώμη, τὸ 1961 στὴν Ἀχρίδα, τὸ 1967 στὴν Ὁξφόρδη.

Τὸ πνεῦμα ὁμως τοῦ Γρηγορίου Κασιμάτη ὑπῆρξε πολὺ πλούσιο καὶ πολὺ ζωντανό, γιὰ νὰ περιορισθεῖ στὰ ἐδρύτατα ἔστω πλαίσια τῶν ἐπιστημονικῶν ἀναζητήσεων, τῶν συναφασμένων μὲ τὰ καθηγητικά του καθήκοντα. Ἐμφανίζεται ἀναπεπταμένο καὶ πρὸς τὴν Ἱστορία γενικά, πρὸς τὴ θεωρία τῆς Τέχνης, πρὸς τὴ φιλολογία καὶ πρὸς τὸ πρόβλημα τῆς παιδείας.

Στὶς 15 Ἰανουαρίου τοῦ 1962 ἐγκαινιάζει σειρὰ ὁμιλιῶν στὸ Ἐθνικὸ Θέατρο καὶ ἀναπτύσσει τὸ θέμα «Τέχνη καὶ Ζωή». Τὸ κείμενο τῆς ὁμιλίας αὐτῆς, δημοσιευμένο τὸ 1963, περιέχει πολὺπτυχο ἀνάπτυγμα τοῦ θέματος μὲ ἀναδρομὲς ποικίλες στὴν Ἱστορία τῆς λογοτεχνίας καὶ τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν, στοὺς ἀρχαίους Ἕλληνες συγγραφεῖς καὶ στοὺς σύγχρονους εὐρωπαίους καλλιτέχνες καὶ λογοτέχνες, στὶς σχέσεις τῆς τέχνης μὲ τὴν τεχνική, στὶς ἀνθρωπολογικὲς προϋποθέσεις καὶ τῶν δύο, στὴν

κοινωνική σημασία τῆς τέχνης καὶ στὴ συμβολή της γιὰ τὸν πλουτισμὸ τῆς ζωῆς, στὶς ἀλληλεπιδράσεις ζωῆς καὶ τέχνης.

Στὶς 3 Μαΐου 1965 ὁμιλεῖ στὴν Αἴθουσα τοῦ Παρνασσοῦ μὲ θέμα «Οἱ Ἑπτανήσιοι καὶ ὁ πολιτικὸς βίος μετὰ τὴν Ἑνωσι» καὶ στὶς 27 Σεπτεμβρίου 1967 πραγματοποιεῖται μὲ ἀνακοινωσὴ του συνοπτικὰ «Περὶ Ἑπτανησιακοῦ Πολιτισμοῦ» στὸ Τρίτο Πανόριο Συνέδριο. Ἡ διάλεξη τοῦ 1965 περιέχει παραστατικώτατη ἔκθεση καὶ νηφάλια κριτικὴ τῶν ἀντικειμενικῶν ὄρων καὶ τῶν ιδεολογικῶν τάσεων τοῦ πολιτικοῦ βίου στὴν Ἑπτάνησο καὶ τῆς πολιτικῆς συμπεριφορᾶς τῶν ἐκπροσώπων τῆς Ἑπτανήσου βουλευτῶν μετὰ τὴν Ἑνωσὴ της μὲ τὴν Ἑλλάδα, καθὼς καὶ ζωηρότατη περιγραφή τῆς πολιτικῆς φυσιογνωμίας τῶν κυριώτερων ἀπὸ αὐτούς, ὅπως οἱ Ἰακωβάτοι, ὁ Βαλαωρίτης, ὁ Λομβάρδος, ὁ Κωνσταντῆς, ὁ Πολυᾶς. — Ἡ ἀνακοίνωση τοῦ 1967 διαιρεῖται σὲ δύο μέρη. Στὸ πρῶτο μέρος ὑπάρχουν πολλές εὐστοχες γενικῆς ἐφαρμογῆς παρατηρήσεις γιὰ τὸν πολιτισμὸ καὶ γιὰ τοὺς πολιτισμούς, ὑποστηρικμένους καὶ μὲ ἀναφορὰς σὲ διάσημους θεωρητικὸς τοῦ πολιτισμοῦ, σύγχρονους καὶ παλαιότερους. Στὸ δεύτερο μέρος ἀποτολμᾶται ἡ σύλληψη τῆς ιδιοτυπίας τοῦ ἑπτανησιακοῦ πολιτισμοῦ. Καὶ προβάλλονται ὡς συστατικὰ στοιχεῖα του: πρῶτον, ἡ ἔμμομη τῶν Ἑπτανησίων, ἐπὶ ἐνετοκρατίας καὶ ὕστερα, στὴν ὀρθόδοξη θρησκευτικὴ πίστη, μάλιστα μὲ κάποιον διαφορισμὸ πρὸς Δύση καὶ πρὸς Ἀνατολή· δεύτερον, ἡ κοινωνικὴ συγκρότηση τῆς Ἑπτανήσου καὶ τὸ ἔκγονό της κοινωνικὸ πρόβλημα, ἐντονώτερα ὑπαρκτὸ ἀπὸ ἄλλοῦ· τρίτον, ἡ ἐπιτόπια πνευματικὴ κίνηση, προπάντων ἀπὸ τὸ δεύτερο ἡμισυ τοῦ δέκατου ἑβδόμου αἰῶνα· καὶ τέταρτον, ὁ ἑλληνικὸς πατριωτισμὸς, ἀναπτυσσόμενος ἀκέραια, στὴν Ἑπτάνησο κατ' ἔξοχὴν, ὡς συνείδηση ἐθνικῆς συνέχειας ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ Ἀρχαιότητα καὶ ὄχι μόνον ἀπὸ τὸ Βυζάντιο.

Μὲ πολλὴ στοργὴ καὶ μὲ πολλὴ γνώση εἶναι γραμμένα καὶ τὰ δύο αὐτὰ κείμενα γιὰ τὴν Ἑπτάνησο. Ἄς μὴ λησμονοῦμε ὅτι ὁ συγγραφέας τοὺς συναισθανόταν ὡς Ἑπτανήσιος καὶ διακήρυξε τὴν καταγωγὴ του ἀπὸ τὸ νοτιώτερον νησὶ τῆς Ἑπτανήσου, τὰ Κέθηρα.

Τὰ πνευματικὰ του ὅμως ἐνδιαφέροντα δὲν ἦταν ἑπτανησιακὰ μόνον, ἀλλὰ ἦσαν πανελλήνια, μάλιστα καὶ ἀκόμη εὐρύτερα. Καὶ ἰδοὺ τὸ 1968, σὲ περίοδο μεγάλων δυσκολιῶν γιὰ δημόσιες ἀναλύσεις σύγχρονων θεμάτων ἑλληνικῶν, τὸ ἔξοχο δοκίμιον «Σατωβριάνδος, ὁ πολίτης τοῦ νέου ἐλεύθερου κόσμου», μὲ ἀφορμὴ τῆ διακοσιοστῆς ἐπέτειο ἀπὸ τῆς γέννησος τοῦ μεγάλου Γάλλου συγγραφέα. Στὸ δοκίμιον αὐτό, ἀξιολογούμενο παρὰ τοὺς πλατυασμούς του καὶ σὲ πολλὰ θελκτικὰ, ἐκφράζονται σωρευτικὰ πολλὲς κρίσεις νηφάλιες καὶ εἰσδυτικὲς γιὰ προβλήματα καὶ γεγονότα καὶ πρόσωπα τῆς Ἱστορίας καὶ τῆς πολιτικῆς, ἀλλὰ καὶ τῶν σχέσεών του πνεύματος πρὸς τὴν ἄσκηση τῆς πολιτικῆς, ἐνῶ ταυτόχρονα ἐπιχειρεῖται μὲ πολλὴ συμπάθεια ἡ ἀνά-

λωση του χαρακτήρα, καθώς και η εξήγηση της συμπεριφορᾶς, του Σατωβριάνδου και η έξαρση της ἠθικῆς συνέπειάς του, παρὰ τις φαινόμενες αντιφάσεις του, ιδιαίτερα στὴ στάση του ἀτίκρου στὶς πολιτικὲς ἐξελίξεις τῆς χώρας του ἢ καὶ τῆς Εὐρώπης τῆς ἐποχῆς του. Πιόδηλη εἶναι στὸ δοκίμιο αὐτὸ ἡ ἐφαρμογὴ καὶ προβολὴ πολλῶν στοιχείων ἀπὸ τὴν προσωπικὴ ἰδεολογία τοῦ Γρηγορίου Κασιμάτη, ἀπότοκη τῆς ἐπιστημολογίας του καὶ τῆς ἐνδύτερης παιδείας του καὶ τῆς πολιτικῆς ἐμπειρίας του. Χαρακτηριστικὸ εἶναι ὅτι, μὲ ἀναφορὰ στὴν πολιτικὴ ἰδεολογία τοῦ γάλλου συγγραφέα καὶ πολιτικοῦ, μνημονεύεται ἡ «οὐσιαστικὴ δημοκρατία» καὶ χαρακτηρίζεται ὡς «τὸ ἀριστοκρατικὸ πολίτευμα τῆς ὀργανωμένης ἰσότητος καὶ ἐλευθερίας» (σελ. 26 τοῦ ἀνάτυπου ἀπὸ τὸ Χριστουγεννιάτικο τεῦχος τῆς «Νέας Ἑστίας» 1968).

Ἴδου ὅμως ἀκόμη καὶ μιὰ ὁμιλία γιὰ τὸν Ἔρασμο, ἀπὸ ἀφορμὴ καὶ αὐτὴ μιὰ ἐπέτειο: πέντε αἰῶνες ἀκριβῶς ἀπὸ τὴ γέννηση τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ἀποστόλου τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, ἐνχρονισμένη στὸ 1469. Εἶναι δημοσιευμένη στὸ βιβλίον «Ἑλληνικὰ Θεμέλια». Στὸ ἴδιο βιβλίον εἶναι δημοσιευμένες καὶ δύο ἄλλες διαλέξεις, ἐπετειακῆς ἐπίσης, ἀλλὰ γιὰ μεγάλα γεγονότα: Ἡ μιὰ, ἐκφωνημένη στὶς 29 Μαΐου 1966, μὲ τίτλον «Τὸ δίδαγμα τοῦ Βυζαντίου», ἡ ἄλλη ἐκφωνημένη στὶς 25 Μαρτίου 1969, μὲ τίτλον «Ὁ ἑλληνικὸς πατριωτισμὸς». Στὸ ἴδιο βιβλίον ἐπίσης εἶναι δημοσιευμένη καὶ μελέτη, γραμμὴν γιὰ τὸ «Χριστιανικὸ Συμπόσιον» τοῦ 1968, μὲ τίτλον «Ἡ ἀποστολὴ τῆς Ὀρθοδοξίας στὴν κοινωνία τῆς ἐποχῆς μας».

Ἡ ποικιλία τῶν θεμάτων, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τοὺς τίτλους τῶν, πέρα ἀπὸ τὰ ὅρια τῶν ἀδστηρὰ ἐπιστημονικῶν συγγραμμάτων καὶ πραγματειῶν, συγγραφικῶν ἐπιδόσεων τοῦ Γρηγορίου Κασιμάτη, ἐπιβεβαιώνει τὴ μεγάλη πολυμέρεια τῶν πνευματικῶν του ἐνδιαφερόντων καὶ δείχνει τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ἔκτασιν τῶν πνευματικῶν του ἐπιτευγμάτων.

Ὁ βίος ὅμως τοῦ Γρηγορίου Κασιμάτη, παρὰλληλα πρὸς τὶς καθηγητικὰς ἐπιδόσεις του καὶ πρὸς τὸ ἀντίστοιχόν του καὶ ἄλλο συγγραφικὸ ἔργον του, εἶχε καὶ τὴ μεγάλη διάστασιν τῆς ἀσχολίας του μὲ τὴν πολιτικὴν.

Ἡ πρώτη ἐπίσημη πολιτικὴ δράσιν του εἶναι ἡ συμμετοχὴ του ὡς Ὑφυπουργοῦ Ἐργασίας τὸν Ἀπρίλιον 1936 στὴν Κυβέρνησιν Κωνσταντίνου Δεμερτζῆ.

Ἄλλη πολιτικὴ, στὴν ἐνδύτατη ἔννοια, δράσιν του ἦταν ἡ συγκρότησιν ὁμάδας ἀντιστασιακῆς, στὴ διάρκειαν τῆς Ἱταλογερμανικῆς Κατοχῆς τῆς Χώρας (1941 - 1944), μὲ τίτλον «Σοσιαλιστικὴ Πολιτικὴ Ἐνωσιν», καὶ ἡ ἔκδοσιν τῆς παράνομης Ἐφημερίδας τῆς «Παρόν», μὲ συνέπειαν ἐξ ἄλλου καὶ τὴ σύλληψιν του ἀπὸ τὶς ἀρχὰς Κατοχῆς καὶ τὴν κράτησιν του ἐπὶ μῆνες πολλοὺς στὸ φοβερὸ στρατόπεδον Χαϊδαρίου, ὅπου οἱ συνθῆκες διαβίωσης ἦταν φρικτῆς καὶ οἱ θανατώσεις κρατουμένων συχνότατες. Ἡ-

ρωϊκά τοῦ εἶχε συμπαρασταθεῖ τότε ἢ ἔπειτα σύζυγός του Ἔφη, κόρη τοῦ διάσημου γιὰ τὴν ἔθνικὴ δράση του δημοσιογράφου στὴν Κωνσταντινούπολη Ἀλεξάνδρου Βουτυρά.

Εἶχε προηγηθεῖ ὅμως καὶ εἶχε σὲ μέγα βαθμὸ προσδιορίσει τὸ πολιτικὸ φρόνημα τοῦ Γρηγορίου Κασιμάτη ἢ πολιτικὴ θητεία του καὶ μαθητεία του πλάϊ στὸν Ἀλέξανδρο Παπαναστασίου, καὶ συγκεκριμένα στὴ θέση τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως τῆς «Δημοκρατικῆς Νεολαίας», δηλαδὴ πολιτικῆς ὀργανώσεως νέων ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ ιδεολόγου αὐτοῦ καὶ πρωτοπόρου πολιτικοῦ. Πόσος ὑπῆρξε ὁ σεβασμὸς τοῦ ἀειμνήστου Ἀκαδημαϊκοῦ πρὸς τὸν πρῶτο πολιτικὸ Ἀρχηγό του, καὶ δημιουργὸ κάπως τοῦ ἀρχικοῦ πολιτικοῦ φρονηματισμοῦ του, φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι σὲ διάλεξη τὸν Ἰανουάριο 1974, ὁ ἤδη πολιτικὸς παλαιάμαχος καὶ Ἀκαδημαϊκὸς ἐξαίρει τὸν Ἀλέξανδρον Παπαναστασίου ὡς τὸν τέταρτον μέγαν πολιτικὸν τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος, ἰσότιμον σχεδὸν τοῦ Καποδίστρια, τοῦ Τρικούπη καὶ τοῦ Βενιζέλου.

Ἡ κύρια πολιτικὴ δράση τοῦ Γρηγορίου Κασιμάτη καλύπτει περίοδο εἴκοσι τριῶν ἐτῶν: ἀπὸ 1945 ἕως 1967. Ἐπανεπιλημμένα ὁ προικισμένος αὐτὸς καὶ αὐτοδημιούργητος πολιτικὸς ὑπῆρξε βουλευτὴς Ἀθηρῶν.

Συγκεκριμένα εἶχε ἄνετα ἐκλεγεῖ στὶς ἐκλογές τοῦ 1946, τοῦ 1950, τοῦ 1951, τοῦ 1956, τοῦ 1958, τοῦ 1961, τοῦ 1963 καὶ τοῦ 1964. Ἐπανεπιλημμένα ἐπίσης ὑπῆρξε Ὑπουργός, καὶ συγκεκριμένα Ἐθνικῆς Οἰκονομίας, Κοινωνικῆς Προνοίας, Δικαιοσύνης, Οἰκονομικῶν, Γεωργίας, Τύπου, Ἐργασίας, Ἐθνικῆς Παιδείας, ἢ καὶ ἄνευ χαρτοφυλακίου. Ὡς Ὑπουργὸς διακριθῆκε γιὰ θετικὴ ἀρητόρευτὴ δράση, μὲ διάγνωση τοῦ καιροῦ καὶ ἐπίγνωση τοῦ ἐφικτοῦ. Ὡς Ὑπουργὸς Ἐργασίας θέσπισε τοὺς θεσμοὺς τῶν συλλογικῶν συμβάσεων ἐργασίας, τῆς ὑποχρεωτικῆς διαιτησίας τῶν συλλογικῶν ἐργατικῶν διαφορῶν, τοῦ κατωτάτου ὀρίου ἡμερομισθίου, δηλαδὴ βασικοὺς θεσμοὺς τοῦ Ἐργατικοῦ Δικαίου τῆς Ἑλλάδος. Μὲ αὐτοὺς ἀξιοποιοῦσε τὴν ἐπιστημοσύνη του, ὡς Καθηγητοῦ, εἰδικοῦ στὸ ἐργατικὸ δίκαιο καὶ στὴν κοινωνικὴ πολιτικὴ, ἀλλὰ καὶ ἱκανοποιοῦσε τὸ φιλεργατικὸ φρόνημά του καὶ ὑπηρετοῦσε πολῦτιμα τὴ Χώρα. Ὑπηρετοῦσε ἀκόμη τὴν παιδεία τοῦ λαοῦ, ὡς Ὑπουργὸς Ἐθνικῆς Παιδείας, μὲ τὴν ἰδρυση τοῦ Ὁργανισμοῦ Σχολικῶν Κτιρίων. Ἐξ ἄλλου, ὑπῆρξε ἀντιπρόσωπος τῆς Ἑλλάδος στὰ Ἠνωμένα Ἔθνη, τὸ 1950 καὶ τὸ 1956, στὴ Διεθνή Διάσκεψη Ἐργασίας τὸ 1936 καὶ τὸ 1952, στὴ Συμβουλευτικὴ Συνέλευση τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης, τὸ 1949, τὸ 1950, τὸ 1951 καὶ τὸ 1952, καὶ σὲ ἄλλες Διεθνεῖς Διασκέψεις. Ὑπῆρξε ἀκόμη Πρόεδρος τοῦ Ἑλληνικοῦ Τμήματος τῆς Διεθνοῦς Εὐρωπαϊκῆς Κινήσεως ἀπὸ 1965 ἕως 1969.

Ἡ συμμετοχὴ τοῦ Γρηγορίου Κασιμάτη σὲ διεθνεῖς Διασκέψεις καὶ ἡ ἔνταξή του ἐνεργὰ στὴν Κίνηση γιὰ τὴν ἐνιαία κάπως Εὐρώπη ἐπιτελέσθηκε ὄχι τυπικὰ μό-

νο και συμβατικά, δηλαδή όχι δίχως προσωπικό προβληματισμό και δίχως υπεύθυνη αντιμετώπιση τῶν προκειμένων δυσχερειῶν. Ἀντίθετα, ἔδωκε ἀφορμὴ καὶ σὲ βαθὺ στοχασμὸ καὶ σὲ δημοσιεύματα ἐπανελημμένα γιὰ τὶς διάφορες ὀψεις τῶν ἀντίστοιχων ζητημάτων. Μὲ αὐτά, καθὼς καὶ μὲ ἄλλα, σχετικὰ πάντοτε πρὸς ζωτικὰ τοῦ πολιτικοῦ βίου προβλήματα, συγκεντρωμένα στὸν ἐκδομένο τὸ 1961 Τόμο ὑπὸ τίτλο «Ἡ Ἑλλάς καὶ ὁ Κόσμος», ἀναδεικνύεται ὁ Γρηγόριος Κασιμάτης σὲ ἕναν ἀπὸ τοὺς «ἐπιστημονικώτερους» πολιτικοὺς τῆς γενεᾶς του, ὅπου ἡ ἐπιστημονικὴ θεωρία συντρέχει καὶ ἀλληλοεπηρεάζεται μὲ τὴν ἐμπειρικὴ πολιτικὴ πρακτικὴ, δεμένες μεταξύ τους καὶ ὑπο-στηριγμένες ἀπὸ τὴν πρακτικὴ του οἰκονομία καὶ ἀπὸ μιὰ πλούσια ἐνημέρωση γιὰ τὰ ἑλληνικὰ συμφέροντα καὶ γιὰ τὰ παγκόσμια γεγονότα. Ἐπισημαίνω κάποιους τίτλους τῶν δημοσιευμάτων αὐτῶν: «Ἡ διεθνὴς κατάστασις καὶ ἡ Ἑνωσις τῆς Εὐρώπης» (1956 - Διάλεξις τῆς 29/11/1955 στὴν Αἴθουσα τοῦ Παρνασσοῦ), «Ἡ Ἑλλάς καὶ ἡ Εὐρωπαϊκὴ Κοινότης» (1962 - Λόγος τῆς 12/1/1962) καὶ τὰ δημοσιευμένα στὸν Τόμο «Ἡ Ἑλλάς καὶ ὁ κόσμος» ὑπὸ τίτλους «Αἰδέα καὶ ἡ διεθνὴς ἐξέλιξις» (σελ. 9 - 21), «Οἱ διεθνεῖς Ὄργανισμοὶ τοῦ μεταπολέμου» (σελ. 22 - 51), «Ἡ σύγχρονος θέσις τοῦ ζητήματος τῆς Εὐρώπης» (σελ. 77 - 98), «Ἡ Ἑλλάς καὶ ἡ Κοινὴ Ἀγορὰ» (σελ. 99 - 106).

Ἡ διάλεξις τοῦ 1955 «Ἡ διεθνὴς κατάστασις καὶ ἡ Ἑνωσις τῆς Εὐρώπης» ἀρχίζει μὲ τὴ δήλωσι: «Ἡ Ἱστορία εἶναι μιὰ ιδιότροπη μάγισσα ποὺ τιμωρεῖ σκληρὰ ἐκείνους ποὺ δὲν ἀκοῦνε ἐγκαίρως τὸ κάλεσμά της». Καὶ ὁ λόγος τοῦ 1962 «Ἡ Ἑλλάς καὶ ἡ Εὐρωπαϊκὴ Κοινότης» ἀρχίζει μὲ τὴ δήλωσι «Ἡ Ἑνωσις τῆς Εὐρώπης ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ὁ σκοπός μας καὶ ὁ σταυρός μας» καὶ περιέχει τὸν χαρακτηρισμὸ «Ἡ Κοινὴ Ἀγορὰ εἶναι ἡ σημερινὴ μορφή τῆς προσπάθειας γιὰ τὴν Ἑνωσιν τῆς Εὐρώπης», καθὼς καὶ τὴ διευκρίνησι «ἡ Κοινὴ Ἀγορὰ... εἶναι θεσμὸς οἰκονομικῆς συνεργασίας, μὰ ἔγινε γιὰ λόγους πολιτικοὺς καὶ ὄχι οἰκονομικοὺς... οἱ οἰκονομικοὶ λόγοι ἐμποδίζαν τὴν δημιουργίαν της καὶ ἐμποδίζουν ἀκόμη καὶ σήμερον τὴν ὀμαλὴ λειτουργία της».

Ἀξίζει, στὴ συνάρτησι αὐτῆ, νὰ μνημονευθοῦν δύο ἀκόμη ὀμιλίες τοῦ Γρηγορίου Κασιμάτη μὲ θέμα τὴν Ἑνωσιν τῆς Εὐρώπης, δημοσιευμένες στὸ ἐκδομένο τὸ 1970 βιβλίον του «Ἑλληνικὰ θεμέλια»: Ἡ πρώτη, κατὰ Μάϊο 1968, μὲ τίτλο «Στοὺς Εὐρωπαίους καλῆς θελήσεως», ἡ δευτέρη, τὸ 1969, μὲ τίτλο «Ἡ Εὐρώπη, ὄνειρον καὶ πραγματικότητα». Ἐξ ἄλλου, ἀξιομνημόνευτα ἐπίσης εἶναι ἄλλα κείμενά του, συνδημοσιευμένα στὸ βιβλίον του «Ἔτος Ἀγώνων» τοῦ 1965, καθὼς καί, τὸ «Σχέδιον Συνταγματικῶν Μεταρρυθμίσεων» τοῦ 1948 καὶ τὸ «Κανόνες καὶ Μέθοδοι Ἐξωτερικῆς Πολιτικῆς» τοῦ 1964.

Τὸ 1968, ἀποκλεισμένος ἀπὸ τὴν πολιτική, εὐρίσκει ἄλλο πεδίο γιὰ διοχέτευση τῆς χαρακτηριστικῆς του δημιουργικῆς δραστηριότητος. Ἐκλέγεται Ἀκαδημαϊκὸς τὴν 14 Νοεμβρίου 1968 στὴν ἔδρα Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν καὶ Κοινωνικοῦ Δικαίου. Τὸ 1972 εἶναι Πρόεδρος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Ἀπὸ τὸ 1981 μέχρι τέλους τῆς ζωῆς του ἐμψυχώνει καὶ διευθύνει ὡς Ἀκαδημαϊκὸς ἐπίσης τὸ Κέντρον Ἐρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Κοινωνίας, δημιούργημα τῆς πρωτοβουλίας του, ἐκδηλωμένης ἤδη ἀπὸ τὸ 1977.

Οἱ λόγοι του ἀπὸ τὸ βῆμα τῆς Ἀκαδημίας εἶναι ἀπαύγασμα τῆς εὐρύτατης παιδείας του καὶ ἀποτελοῦν ἐκφράσεις τῆς πνευματικῆς του προσωπικότητος πέρα καὶ τῶν ὁρίων τῆς ἐπιστημονικῆς του εἰδικότητος. Διακρίνονται ὅλοι γιὰ τὴ διαύγεια στὴν ἔκθεση τῶν νοημάτων, γιὰ τὴ συνθετικὴ ἀντιμετώπιση τῶν προβλημάτων, γιὰ τὴ μετριοπάθεια στὶς ἀξιολογήσεις προσώπων καὶ γεγονότων, γιὰ τὴν πολυμέρεια τῶν γνώσεων καὶ τῶν ἐνδιαφερόντων, γιὰ τὴν ἀντληση διδαγμάτων καὶ ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο ἑλληνικὸ πνεῦμα καὶ ἀπὸ τὸ νεότερο εὐρωπαϊκὸ πνεῦμα, ἰδιαίτερα τὸ γαλλικόν, γιὰ τὴν αὐτεμπιστοσύνη τοῦ συντάκτη τους στὴν προσωπικὴ του εὐθουκροσία, δίχως ὅμως οὔτε ἴχνος μεγαλαυχίας.

Χαρακτηριστικὰ σὲ κάποιον βαθμὸ τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ ἤθους τῶν λόγων αὐτῶν εἶναι ὅσα μεταξὺ πολλῶν ἄλλων εἶπε ὁ τιμώμενος ἀπόψε Ἀκαδημαϊκὸς στὸν Λόγο του κατὰ τὴν ὑποδοχὴ του εἰς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν τὴν 18 Φεβρουαρίου 1970: «Δὲν εἶναι ἔργον τοῦ βήματος αὐτοῦ νὰ ὑποδείξῃ τὸν ἐνδεδειγμένον τρόπον ἀντιμετωπίσεως τῶν προβλημάτων πὸν γεννᾷ ἢ διαμορφουμένη κατάστασις. Ἄλλων βημάτων, σιωπηλῶν ἐπὶ τοῦ παρόντος, εἶναι τοῦτο ἀποστολή. Τὸ βῆμα ὅμως τοῦτο ἔχει χρέος νὰ ἀναζητῇ τὴν ἀλήθειαν καὶ νὰ διαπιστώσῃ τὰ πράγματα, εἴτε εἶναι ταῦτα ἀρεστὰ εἴτε ὄχι εἰς ἕκαστον ἐξ ἡμῶν». Καὶ δὲν δίστασε μάλιστα νὰ ἐκφέρει, εὐθὺς ἀμέσως, τὴν παράτολμη γνώμη: «Ἡ ἐπιστήμη εἶναι ἀξία ὑψηλότερα ἀπὸ τὴν πολιτικὴν. Καὶ ἡ ἔλλειψις τῆς ἐπιστημονικῆς κρίσεως, πὸν στηρίζεται εἰς τὸ ὄν, ὀδηγεῖ πάντοτε εἰς ἀστοχίματα τὴν πολιτικὴν, πὸν ἀναζητεῖ τὸ δέον» (Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Τόμος 45, 1970, σ. 46 - 47). Στὸν ἴδιο αὐτὸν λόγον, πολὺ πλουσιώτερον σὲ περιεχόμενον ἀπὸ ὅ,τι ὑποδηλώνει ὁ τίτλος του «Ἡ σύγχρονος κοινωνικὴ ἐξέλιξις καὶ τὸ δίκαιον», ἐκφραστικὸ δηλαδὴ περιληπτικὰ τῆς πολυδιάστατης ἐπιστημοσύνης τοῦ συγγραφέα του, καὶ διάσπαρτο ἀπὸ ἐπιτυχέστατες σὲ πολλὰ κοινωνιολογικῆς, ἢ καὶ φιλοσοφιο-ιστορικῆς ἀναπτύξεις, ὅπως ἰδιαίτερα οἱ ἀναφερόμενες στὴν «ἀλλοτριώσιον» καὶ τὴν «ἀμφισβήτησιον», ὑπάρχει καὶ ρητὴ ἔξαρσις τῆς ἀξίας τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πνεύματος: «Ἄν ἠθέλαμεν πράγματι νὰ ἐπιχειρήσωμεν τὴν ἱστορίαν τοῦ φαινομένου τῆς ἀμφισβήτησεως..., θὰ ἔπρεπε νὰ ἀνατρέξωμεν εἰς τὴν ἀρ-

χαίαν ελληνικήν σκέψιν, πηγὴν κάθε ἐρεύνης εἰς ὁλόκληρον τὴν σφαιρὰν τοῦ ἐπιστη-
τοῦ» (ἐνθ. ἀν., σ. 50).

Ἀξίζει νὰ ἐξαρθῆ ὁ Λόγος τοῦ Γρηγορίου Κασιμάτη κατὰ τὴν πανηγυρικὴ συνε-
δρία τῆς Ἀκαδημίας τῆς 27ης Ὀκτωβρίου 1972, ἀφιερωμένος στὸν ἐορτασμὸ τῆς
ἐπετείου τῆς 28 Ὀκτωβρίου 1940 καὶ τιτλοφορημένος μὲ τὴν φράση τοῦ Αἰσχύλου
«Παῖδες Ἑλλήνων Ἴτε». Ὁ Λόγος αὐτὸς περιγράφει, ἐξηγεῖ, ἐρμηνεύει τὸ μέγα
ἱστορικὸ γεγονός τῆς ἐθνικῆς ὁμοψυχίας καὶ ὑψηλοφροσύνης στὸν ὑπὲρ ἐλευθερίας
ἀγώνα τοῦ 1940 καὶ εἶναι μεστὸς ἀπὸ ὑπομνήσεις, διαπιστώσεις καὶ ἀναλύσεις ἐν-
στοχώτατες, ὑπαγορευμένες ἀπὸ τὴν ἐπιταγὴ τῆς ἀπροκατάληπτης κριτικῆς, τῆς
ἱστορικῆς εἰλικρίνειας καὶ τῆς πολιτικῆς παρρησίας, ἀλλὰ καὶ ὑποδηλωτικὲς ἀδρῆς
ἐμβριθείας καὶ σπάνιας εὐθυκρισίας γιὰ τὴ διπλωματικὴ συγκυρία καὶ τὶς ἄλλες προ-
ϋποθέσεις τῶν σχετικῶν μὲ τὸν πόλεμο ἐκεῖνο ἀποφάσεων. Καὶ τελειώνει ὁ Λόγος
αὐτὸς μὲ τὴν ἐξῆς βαρυσήμαντη ἐκκλήση, καὶ τολμηρότατη, καθὼς ἀπευθύνεται οὐ-
σιαστικὰ πρὸς τοὺς τότε οἰκτροὺς τυράννους τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ: «Ἀκριβῶς, ὅμως
δι' αὐτὸ ἢ Ἑλλάς, στηριγμένη καὶ ἄλλοτε καὶ σήμερον καὶ πάντοτε εἰς τὴν ψυχὴν τῶν
παιδιῶν τῆς πατρίδος, πρέπει ἓνα πρὸ παντὸς ἄλλου — πρὸ παντὸς οἰουδήποτε ἄλ-
λου — νὰ ἔχη στόχον καὶ σκοπὸν ἱερόν. Νὰ μὴ τραυματίζῃ τὴν ψυχὴν αὐτὴν, ἀρουν-
μένη εἰς τοὺς Ἑλληνας τὸ δικαίωμα πὸν κατοχύρωσε ἡ Ἱστορία καὶ κατηξίωσε ἡ
θυσία των. Τὸ δικαίωμα τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀξιοπρεπείας. Εἶναι τὸ χρέος τοῦτο
ἢ ἱερὰ παρακαταθήκη πὸν ἀφήνει εἰς ὄλους μας ἡ 28η Ὀκτωβρίου 1940» (Πρακτικὰ
τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Τόμ. 47, 1972, σελ. 159).

Σὲ δύο ἄλλους Λόγους, στὴν Αἴθουσα τῆς Ἀκαδημίας ἐπίσης, ὁ πρῶν Ὑπουργ-
γὸς Ἑθνικῆς Παιδείας, ἐκθέτει ἐμπερίστατες γνώμες γιὰ τὴν παιδεία τοῦ ἐλληνικοῦ
λαοῦ.

Ὁ πρῶτος ἀπὸ τοὺς Λόγους αὐτοὺς εἶναι παρέμβασί του ἐκτεταμένη, συμπλη-
ρωτικὴ ὅσων πρὶν ἀπὸ αὐτὸν εἶχαν ἐκθέσει ἀπὸ τὸ βῆμα τῆς Ἀκαδημίας οἱ ἀείμνη-
στοι Ἀκαδημαῖκοι Θεοδωρακόπουλος καὶ Γσάτσος, καθὼς καὶ ὁ Ἀκαδημαῖκός κ.
Ζακωθηνός, γιὰ τὸ ζήτημα τῆς «κρίσεως τῶν ἀνθρωπιστικῶν σπουδῶν» (Πρακτικὰ
τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Τόμος 45, ἔτος 1970). Καὶ τελειώνει μὲ τὰ ἐξῆς: «Διὰ νὰ
ζητῶμεν ἀπὸ τοὺς ἄλλους νὰ τιμοῦν τὸ μῆνυμα τῆς ἐλληνικῆς παιδείας καὶ νὰ διδάσκων-
ται ἀπὸ αὐτό, πρέπει νὰ ἀποδεικνύωμεν καθημερινῶς ὅτι εἴμεθα πρῶτοι ἡμεῖς ἄξιοι
νὰ τὸ δεχθῶμεν ἀπ' εὐθείας. Διότι ἡ περίοδος, πὸν ἐδεχόμεθα ἀμέριμνοι τὸ μῆνυμα
αὐτὸ διὰ τοῦ μόχθου τῶν συνελλήνων τῆς Δύσεως παρέρχεται! Τὸ δίδαγμα ἐντάσσεται
εἰς τὸν Εὐρωπαϊκὸν καὶ τὸν Ἀτλαντικὸν Χῶρον, καὶ καθιστάμενον παρανθρώπινον
ἀποκόπτεται ἀπὸ τὴν ρίζαν του χωρὶς νὰ χάσῃ τὴν δυνάμιν του. Διὰ νὰ ὑπενθυμίσω-
μεν τὴν ρίζαν αὐτὴν καὶ διὰ νὰ τονίσωμεν τὰς καταβολὰς τοῦ μὴνύματος, πρέπει πλέ-

ον νὰ ἐργασθῶμεν ἡμεῖς. Μόνον ἔτσι τὸ μήνυμα τῶν προγόνων μας δὲν θὰ εἶναι μόνον κλασσικὸν καὶ ἀνθρωπιστικόν, ἀλλὰ καὶ ἐλληνικόν!» (Ἐνθ. ἀν., σελ. 143).

Ὁ δεῦτερος ἀπὸ τοὺς Λόγους αὐτοὺς ἐκφωνήθηκε στὴν πανηγυρικὴ συνεδρία τῆς 28ης Δεκεμβρίου 1972, ὡς Λόγος τοῦ Προέδρου τῆς Ἀκαδημίας, καὶ φέρει τὸν τίτλον «Περὶ Παιδείας». Στὸν Λόγο αὐτὸν ὑπενθυμίζεται ἡ ἐλληνικὴ ρίζα τῆς «παιδείας» καὶ ἀναπτύσσεται ἡ ἐννοία τῆς. Μὲ ἀφετηρία τὴν Ἴσοκράτεια ρήση γιὰ τὴν οἰκουμενικὴ ἀξία τῆς ἐλληνικῆς «παιδείσεως» χαρακτηρίζονται ὡς Ἕλληνες οἱ Εὐρωπαῖοι, οἱ διαπλασμένοι μὲ τὰ κείμενα τῆς ἐλληνικῆς γραμματείας, ἐνῶ κακίζεται ἡ ἔλλειψη ἐπαφῆς μὲ τὸ πνεῦμα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων στὴ διδασκαλία τῶν Ἑλλήνων κλασσικῶν συγγραφέων, τὴν στενὰ γλωσσικὴ μᾶλλον, ὅπως μεθοδεύθηκε στὴ Χώρα μας ἀπὸ τὴν Ἀπελευθέρωση καὶ ὕστερα. Τονίζεται ἡ ἀνάγκη γιὰ ἐκσυγχρονισμό καὶ οὐσιαστικοποίηση τῆς παιδείας στὴ χώρα μας. Καὶ ἀντιμετωπίζεται νηφάλια τὸ πρόβλημα τῶν σχέσεων τεχνικῆς παιδείας καὶ ἀνθρωπιστικῆς παιδείας στὸ πλαίσιο τοῦ προβλήματος αὐτοῦ καὶ ἀναγράφεται: «Γιατὶ νὰ μὴ δεχθῶμεν, ὅτι μέσα εἰς τὴν ὁρμὴν πρὸς δημιουργίαν τῆς τεχνικῆς ὑπάρχει τὸ ρομαντικὸν στοιχεῖον τοῦ ὀπτασιασμοῦ τοῦ μέλλοντος, τοῦ ὄνειρου πὸν συνδέεται μὲ τὴν προμηθεϊκὴν ἀμφισβήτησιν τῆς δυνάμεως τῶν θεῶν, ἢ τῆς φύσεως, ἢ τῶν νόμων πὸν ἔθεωροῦντο ἀτράνταχοι ἕως χθές: Εἶναι ἀνάγκη — καὶ ποία; — δεχόμενοι τὴν χρησιμότητα τῆς τεχνικῆς νὰ καταλήγωμεν εἰς τὴν ἀθλιότητα τῆς καταδιώξεως τῶν κλασσικῶν σπουδῶν; Ἰδίως ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες πὸν γνωρίζομεν ὅτι τὸ διεθνὲς διαβατήριον τοῦ πολιτισμοῦ μας εἶναι ἡ ἀρχαία ἐλληνικὴ σκέψις...; Ὅτε ἡ κλασσικὴ παιδεία ἠμπορεῖ νὰ ἀγνοῇ τὴν τεχνικὴν, οὔτε ἡ τεχνικὴ τὴν κλασσικὴν. Ὁ ἀνθρωπισμός, ἡ ἀνάπτυξις τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀνθρώπου, δὲν ἠμπορεῖ νὰ εἶναι μονόπλευρος» (Ἐνθ. ἀν., Τόμος 47, ἔτος 1972, σελ. 255 - 256). Ἀλλὰ καὶ πάλιν, ὁ Λόγος δὲν τελειώνει, πρὶν τονίσει, μὲ ἀπεύθυνση ἔκδηλη πρὸς τοὺς τότε τυράννους τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ, ὅτι ἡ ἀρετὴ, ὡς τὸ ἕτερο συστατικὸ τῆς παιδείας, «πηγάζει προεχόντως ἀπὸ τὴν ἄσκησιν τοῦ βίου εἰς ἐλευθέραν κοινωνίαν. Θεμέλιον τοῦ οἰκοδομήματος ἔχει τὴν δημοκρατίαν. Καὶ μετόπην τὸ ἐλεύθερον φρόνημα. Ἡ ἄσκησις βίου ἐλευθέρου εἶναι κατ' ἐξοχὴν παιδεία τοῦ Ἕθνους» (Ἐνθ. ἀν. σ. 257-258).

Ἡ θητεία του στὴν Ἀκαδημία ἔδωκε τὴν ἀφορμὴ καὶ σὲ ἄλλους ἀκόμη Λόγους, ἕως καὶ τὸ 1978. Ἀπὸ 1979 ἕως 1981 ὁ Γρηγόριος Κασιμάτης διατέλεσε Ἀντιπρόσωπος τῆς Ἑλλάδος στὴν Οὐνέσκο, ὥστε καὶ βρέθηκε γεωγραφικὰ μακριὰ κάπως ἀπὸ τὴν Ἀκαδημία ἐπὶ μία τριετία.

Ἀπὸ τὸ 1981 καὶ πάλιν συνέχισε τὴν ἐκ τοῦ σύνεγγυς ἐνασχόληση μὲ τὴν Ἀκαδημία, καὶ ἰδιαίτερα μὲ τὸ Κέντρον Ἐρεῦνης τῆς Ἑλληνικῆς Κοινωνίας.

Οἱ Λόγοι του στήν Ἀκαδημία στά χρόνια 1973 - 1978 εἶχαν τὰ ἴδια μέ τοὺς προηγούμενους Λόγους του χαρακτηριστικά, ἐμβρίθειας καὶ σαφήνειας, εὐστοχῶν ἀναφορῶν στήν Ἱστορία, στερεῶν καὶ μετρημένων κρίσεων κοινωνιολογικῶν ἢ καὶ φιλοσοφικῶν. Ἄς ἀρκεσθοῦμε στοὺς τίτλους των: «Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν τιμᾷ τὴν μνήμην τοῦ ἀοιδίμου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα Α'» («Ἐκκλησία», 1973) «Ἀπὸ τῆς ἀφθονίας εἰς τὴν σπάνιν» (1974), «Ὁ Χριστιανισμός, ἡ κοινωνικὴ ἐξέλιξις καὶ τὸ δίκαιον (700 χρόνια ἀπὸ τὸν θάνατον τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ τοῦ Ἀκινάτη)» (1974), «Τὸ μέλλον τοῦ Πολιτισμοῦ μας» (1978).

Καὶ ἄς τελειώσω τὴν μνεῖα τῶν τίτλων τῆς σειρᾶς τῶν Λόγων τοῦ ἀπόψε τιμώμενου Ἀκαδημαϊκοῦ μέ τὴν μνεῖα ἐνὸς ἀκόμη τίτλου: «Τὰ θεμέλια τοῦ Ἀνθρωπισμοῦ στὸν Ἀριστοτέλη» (1978). Εἶχα τότε, ὡς Πρόεδρος τῆς Παντείου Ἀνωτάτης Σχολῆς Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν, ὀργανώσει Ἐπιστημονικὸ Συνέδριο μέ θέμα «Ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ἡ πολιτικὴ ἐπιστήμη». Καὶ ὁ παλαίμαχος Καθηγητῆς καὶ πολιτικὸς ἀνταποκρίθηκε στήν πρόσκλησή μου, καὶ παρουσίασε πραγματεία γιὰ τὸ προσφιλές του θέμα «Ἀνθρωπισμός», ἀνιχνευμένο στὸν μέγα θησαυρὸ σοφίας τῆς ἀριστοτέλειας φιλοσοφίας.

Αὐτός, ἢ μᾶλλον περίπου αὐτός, ὑπῆρξε ὁ Γρηγόριος Κασσιμάτης. Αὐτοδιαμόρφωτος καὶ αὐτοκαθοδήγητος συνολικά, εἶχε κατακτήσει τὴν ἐπιστημονικὴ του συγκρότηση καὶ τὴν πολιτικὴ του ὑπόσταση μέ τὴν ἐργατικότητα καὶ τὴν εὐφροῦν του, μέ τὸν ἰδανισμό του καὶ τὸν πραγματισμό του, καὶ μέ τὶς ὑπαγορεύσεις τῆς ἀνθρωπιᾶς τους. Κατόρθωσε νὰ ζήσει γόνιμα τὸν διχασμὸ τοῦ βίου του μεταξὺ ἐπιστήμης καὶ πολιτικῆς, νὰ ἀρδεύει τὴν πολιτικὴ δράση του μέ τὸ νάμα τῆς ἐπιστημοσύνης του, νὰ πλουτίζει τὴν ἐπιστημοσύνη του μέ τὶς ἐμπειρίες του ἀπὸ τὴν πολιτικὴ δράση του. Ἐζήσθη ἀπὸ νέος σὲ πολὺ ταραγμένη ἐποχῇ, διασπασμένη καὶ διασπαστικῆ τῆς κοινωνικῆς ἀρμονίας, δημιουργικῆ ἐμπαθειῶν καὶ ἀδιαλλαξίας. Διατήρησε ὅμως τὴ συναισθηματικὴ ἰσορροπία του καὶ τὴν ἰδεολογικὴ ἐμμετρία του, ξένος ἀπὸ οἰαδήποτε ἀκρότητα, πρόθυμος νὰ κατανοεῖ καὶ νὰ συγχωρεῖ. Ἀγωνίσθηκε τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸ, ἄγρυπνος πρὸς τὸ μήνυμα τῶν καιρῶν. Ἀξιοποίησε τὸν φυσικὸ του προικισμό γιὰ ἠθικὴ δράση καὶ πνευματικὴ δημιουργία. Μαρτυροῦν καὶ θὰ μαρτυροῦν τὰ πολυτιμα ἔργα τοῦ δυαδικοῦ βίου του.